

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra sinologie

Bakalářská práce

Jan Škarecký

Du Fuovo přemítání o historii – Zhuge Liang

Du Fu about History – Zhuge Liang

Praha 2021

Vedoucí práce: prof. PhDr. Olga Lomová, CSc.

Poděkování

Tímto bych rád poděkoval vedoucí bakalářské práce paní prof. PhDr. Olze Lomové, CSc. za její čas, cenné rady, připomínky a pomoc při volbě tématu. Velký dík patří též všem vyučujícím a pracovníkům Katedry sinologie za jejich neutuchající péči o výuku a studenty.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 6. května 2021

Jan Škarecký

Abstrakt

Cílem této bakalářské práce je na základě tematického rozboru Du Fuových básní o Zhuge Liangovi z období Tři říší, který je dnes znám především jako geniální vojenský stratég, zodpovědět na otázky, jak Du Fu pojímal tuto významnou historickou osobnost, jaké hodnoty s ní spojoval a co z toho vyvozoval pro vlastní životní postoje. Na tomto základě se také pokouší zodpovědět na otázku, proč právě Zhuge Liang upoutal básníkovu pozornost. Celkem se jedná o 18 básní v různých formách, což je nejvyšší počet skladeb, které kdy Du Fu věnoval jedné historické postavě. Po stručném úvodu následuje kapitola shrnující nejdůležitější historické souvislosti. Hlavní část práce se dělí na dva tematické okruhy – Obraz Zhuge Lianga v Du Fuově tvorbě a Zhuge Liang jako motiv v Du Fuově tvorbě. Ty se dále člení do dílčích kapitol, které zevrubně analyzují jednotlivé básně. Všechny básně doprovází jejich překlad do češtiny. Při analýze básní je zohledněn také Zhuge Liangův životopis v *Kronice Tři říší*. Práce ukazuje, že Du Fu nabízí vcelku konvenční obraz Zhuge Lianga, se kterým se seidentifikuje a reaguje tak na nejpálčivější problémy své doby.

Klíčová slova

Čína; dynastie Tang; čínská poezie; básně na historické náměty; historie; Du Fu 杜甫; Zhuge Liang 諸葛亮

Abstract

The aim of this bachelor's thesis is to provide a thematic analysis of Du Fu's poems about Zhuge Liang from the Three Kingdoms, who is nowadays known primarily as a brilliant military strategist, and to answer the questions about how exactly Du Fu conceived this important historical figure, which values he associated with it and how this influenced his own attitudes towards life. On this basis, it also tries to answer the question of why Zhuge Liang attracted the poet's attention. In total, there are 18 poems in various forms, which is the highest number of compositions Du Fu has ever dedicated to one historical figure. A brief introduction is followed by a chapter summarizing the most important historical contexts. The main body of the thesis is divided into two thematic areas – The Image of Zhuge Liang in Du Fu's work and Zhuge Liang as a Theme in Du Fu's work. These are further divided into sub-chapters, which thoroughly analyze individual poems. All poems are accompanied by their translation into Czech language. Zhuge Liang's biography in the *Chronicle of the Three Kingdoms* is also taken into account in the analysis of the poems. The thesis concludes that Du Fu offers a fairly conventional image of Zhuge Liang, with whom he identifies himself and thus responds to the most pressing problems of his time.

Key words

China; Tang dynasty; Chinese poetry; poems on history; history; Du Fu 杜甫; Zhuge Liang 諸葛亮

Obsah

Úvod.....	7
Du Fu a Zhuge Liang – mezi úspěchem a neúspěchem.....	10
Obraz Zhuge Lianga v Du Fuově tvorbě	13
Loajální ministr a neúnavný služebník	13
Vojenský génius	23
Mudrc v ústraní	29
Zhuce Liang jako motiv v Du Fuově tvorbě.....	40
Chrámy.....	40
Zhuce Liang jako prostředek útěchy	49
Pesimismus a beznaděj.....	53
Věnované básně	57
Závěr	62
Bibliografie	64
Prameny.....	64
Překlady.....	64
Slovníky	64
Literatura	65
Přílohy.....	68

Úvod

„Člověk může žít tak, že jen opakuje, co někde slyšel – a mnoho lidí tak žije.“

(Sokol 1996: 102)

Du Fu 杜甫 je největší čínský básník. Jen málokteré tvrzení je v sinologii, oboru pevně zakořeněném v tradici humanitních věd, tak mlčky a univerzálně přijímáno. Člověk, odrostlý v prostředí pěstujícím kritické myšlení, však musí okamžitě zpozornět. Axiomy typu $a = b$ či $x = n$ -té y jsou mnohdy nebezpečné a často se bezduše přenášejí z jedné generace na druhou.

To, jakým způsobem o fenoménech uvažujeme, je však mnohdy stejně, ne-li více, zajímavé než fenomény samotné. Ne nadarmo Stephen Owen, jeden z neaktivnějších badatelů na poli klasické čínské poezie a literatury, říká (1981: 183), že status Du Fua, jako největšího čínského básníka, je prověřen více než tisíciletou čtenářskou zkušeností a vzácnou shodou klasických čínských a západních literárních hodnot. Du Fu nepřitahuje generace čtenářů pouze svou tvorbou, ale i svou osobou (Chou 1995: vii). Nebo bychom snad měli říci aurou, která se kolem jeho osoby vytvořila? To, jak se věci nakonec mají, nám nepřísluší soudit – někdy je však dobré přemítat nahlas.

Podobně jako přemítáme my o něm, přemítal i Du Fu o jiných. Malým okénkem, zdrojem poznání, které je však samozřejmě nedostačující, jsou nám Du Fuovy básně. Literární historici hovoří o 1400–1500 básních, které se dochovaly, a které čtenáře ohromí především svou různorodostí – formální, tematickou, jazykovou i nálad (Owen 1981: 183–184).¹ Přes všechnu různorodost své tvorby se však Du Fu, zvaný též básník-historik (*shishi* 詩史), často navrácí k tématu historie a historických osobností.² V celku těchto básní snad nejprominentněji vystupuje Zhuge Liang 諸葛亮 – osoba, která byla, patrně již v Du Fuově době, zahalená v hávu polo-mytické skvělosti (Owen 1981: 212–213; Tillman 2002b: 296). Ne nepodobně jako je v něm Du Fu zahalen dnes.

Předkládaná práce si klade za cíl na základě tematického rozboru 18 básní, které se různými způsoby věnují Zhuge Liangovi, ukázat, jak Du Fu tuto historickou osobnost pojímal,

¹ „Du Fuův literární kánon“ se v průběhu staletí rozšiřoval. Du Fu si svou oblibu získával postupně a podobně se rozvíjelo i pátrání po jeho mnohdy polo-ztraceném díle. Pro více k vývoji počtu básní připisovaných Du Fuovi viz Hung 1952: 3.

² Překlad *shishi* jako básník-historik je poněkud anachronický. Instituce básníka ani historika, tak jak je známe dnes, samozřejmě v tangské Číně neexistovaly. Potýkáme se však s nedostatkem lepších slov.

jaké hodnoty s ní spojoval, co z toho vyvozoval pro své vlastní životní postoje a proč právě Zhuge Liang upoutal básníkovu pozornost.

Zkoumané prameny jsou podobně jako celé Du Fuovo dílo nesmírně různorodé. Při našem zkoumání narazíme na pravidelné básně (*lüshi* 律詩), pravidelná čtyřverší (*jueju* 絕句), řazené básně (*pailü* 排律) i básně ve starém stylu (*gutishi* 古體詩). Spadají do rozličných žánrů o historii (*yongshi* 詠史, *huaigu* 懷古), ale i do skupiny příležitostných básní, věnujících se historii spíše z konvenčních důvodů. V některých se Zhuge Liang vyskytuje explicitně a v jiných zase za pomoci narážky či obskurního symbolu. I proto nelze vyloučit možnost, že se nejedná o všechny básně, kde Du Fu Zhuge Lianga nějak tematizoval.

Sekundárním pramenem je Chen Shouova 陳壽 *Kronika Tří říší* (*Sanguozhi* 三國志) z konce třetího století. Ta, jakožto oficiální dynastická kronika, obsahuje kanonickou biografii Zhuge Lianga (*Zhuge Liang zhuan* 諸葛亮傳) a je tak nejstarším a nejautoritativnějším zdrojem informací o něm. Je oprávněné se domnívat, že Du Fu s ní, jako vzdělaný příslušník vrstvy *shi* 士, která studovala poměrně ucelený kánon literatury, byl obeznámen a vycházel z ní. Kronika se tak stává vhodnou pomůckou k rozluštění některých historických narážek, které se v básních objevují. Není přeložena, ale je na ni odkazováno pomocí metody SGZ kapitola/oddíl.

S různorodostí pramenů úzce souvisí i struktura práce. Její hlavní část se dělí na dva větší tematické okruhy – Obraz Zhuge Lianga v Du Fuově tvorbě a Zhuge Liang jako motiv v Du Fuově tvorbě. Jsou to okruhy vytvořené *ad hoc* a sloužící jako vodítka při odpovědích na stanovené otázky. Při zkoumání básní vyšlo najevo, že některé se věnují Zhuge Liangovi poměrně přímo a tím vytvářejí, nebo napomáhají udržovat jeho obraz, a v jiných Zhuge Liang vystupuje spíše jako podpůrný motiv ve spárech jiného, většího, tématu. První okruh nám tak napomáhá zodpovědět otázky, jak Du Fu Zhuge Lianga pojímal a jaké hodnoty konkrétně s ním spojoval. Druhý okruh odpoví na otázky, co z toho vyvozoval pro vlastní životní postoje, a proč právě Zhuge Liang upoutal jeho pozornost.

To, že se v práci jedna báseň vyskytuje v jednom tematickém okruhu, neznamená, že by se nedala za jiných okolností zařadit do druhého. Svým způsobem zde narazíme na možnosti kvalitativních metod typu tematického rozboru. To, k jakým závěrům dospějeme, záleží na základních východiscích a otázkách. Jiná východiska a otázky mnohou i při zkoumání identických pramenů vést k poněkud odlišným odpovědím a řešením.

S tím souvisí i to, že se některé básně vyskytují v několika kapitolách najednou. V těchto případech však většinou využíváme pouze inkriminované dvojverší (nebo jinou část básně). Každá báseň se nicméně v práci objevuje v plném znění alespoň jednou. Některé obzvlášť dlouhé básně jsou přiloženy na konec práce.

Překlady pramenů jsou v práci pojímány jako podpůrný prostředek ke čtení originálu. Překlad starých čínských textů, a poezie především, je nesmírně obtížnou disciplínou, která by potřebovala objemnou práci sama o sobě. My bohužel nemáme tolik prostoru. Překlady vycházejí z moderní edice opatřené komentáři *Du Fu quanji jiaozhu* 杜甫全集校注 od Xiao Difeie 蕭滌非 a opírají se i o anglické překlady Stephena Owena (2016) a Davida Hawkese (1967). Sporná místa jsou většinou řešena v poznámce pod čarou u konkrétních básní. Štěstím v neštěstí je, že se většinou týkají dílčích problémů a zásadně neovlivňují směřování interpretace. Všechny překlady jsou samozřejmě otevřeny k diskuzi. V případě odkazů ke *Kronice Tří říší* se vychází z verze online dostupné na stránkách Academie Sinica (viz Bibliografie). Přihlíženo je k anglickému překladu Ralpa D. Sawyera (2014).

Na závěr úvodu ještě několik slov k použité literatuře. Základní východiska přístupu ke staré čínské poezii, ale i literárně historický náhled nabízejí díla *The Flowering Plum and the Palace Lady: Interpretations of Chinese Poetry* od Hanse H. Frankela, *The Art of Chinese Poetry* od Jamese J. Y. Liua, *The Great Age of Chinese Poetry: The High T'ang* od Stephena Owena a *Chinese Lyricism: Shih Poetry from the Second to the Twelfth Century, with Translations* od Burtona Watsona. Jedná se veskrze o poměrně starou, a v určitých dílčích aspektech překonanou, přesto však svým způsobem zakladatelskou literaturu k tématu, která těžko může chybět. Některé metodologické přístupy ovlivnila kniha Evy Shan Chou *Reconsidering Tu Fu: literary greatness and cultural context*. Informace o detailech Du Fuova života pocházejí z díla Williama Hunga *Tu Fu: China's Greatest Poet*, které nabízí vyčerpávající, tradičně zpracovanou, Du Fuovu biografii. Není-li řečeno jinak, vychází historické pozadí práce z knih edice *The Cambridge History of China*. Podstatným zdrojem inspirace byly články Hoyta C. Tillmana *Reassessing Du Fu's Line on Zhuge Liang* a *Historic Analogies and Evaluative Judgments: Zhuge Liang as Portrayed in Chen Shou's "Chronicle of the Three Kingdoms" and Pei Songzhi's Commentary*. U řady dílčích problémů je odkazováno k pracím mnohých dalších autorů. Všem patří poděkování za jejich výzkum.

Du Fu a Zhuge Liang – mezi úspěchem a neúspěchem

„Sláva, cožpak ta se získá literaturou?!“³

Detailní biografie a vyčerpávající výklady historického pozadí bývají nedílnou součástí prací zabývajících se konkrétními autory tvořícími v konkrétních dějinných epochách. Čtenář ale často bývá zavalen informačním balastem, který má s vlastním obsahem práce pramálo společného. Tento přístup samozřejmě vychází z tradičního čínského přesvědčení o spojitosti autora, jeho poezie a doby, ve které žil. Emblémem tohoto přístupu jsou chronologické pořadníky *nianpu* 年譜, poskytující životopis v datech, v němž události života, včetně co nejpřesnější lokalizace, doplňují básně, případně další zachované texty autora, ve kterých se čínští filologové snažili básně podle různorodých indicií úzkostlivě seřadit do jednou provždy platného pořadí. To vše se odráží i v západní sinologii a těžko bychom hledali autora, který by byl v tomto historicistním duchu zkoumán více než Du Fu. Rozliční autoři hovoří o Du Fuovi jako o básníkovi připoutaném k historické události (Chou 1995: 62) a o jeho poezii jako těsně spjaté s peripetemi jeho života a doby, ve které žil (Watson 1971: 158). Má to nejen své historické kořeny, ale i staletími prověřené odůvodnění. My nicméně zvolíme minimalističtější přístup a zaměříme se pouze na to neoddiskutovatelně nejdůležitější. V opačném případě bychom se totiž trápili nejenom celou Du Fuovou biografií, ale i tou Zhuge Liangovou. Souvislosti jsou důležitější než data a místní jména.

Pro pochopení Du Fua a jeho poezie jsou nejdůležitější tři faktory – jeho původ, An Lushanovo povstání a role neúspěchu v jeho životě. Du Fu se narodil jako příslušník často skloňované privilegované vrstvy úředníků-literátů *shi* 士. Ta byla, v různých historických obdobích do různé míry, propojena s vládnoucím rodem a smyslem její existence byla služba státnímu aparátu. Du Fu byl jako příslušník této vrstvy ke službě předurčen, ale uspět se mu nikdy nezdařilo. Během svého života sice získal několik oficiálních úřadů, ty však byly svým významem, a, buďme pragmatičtí, i finančním ohodnocením, marginální a představovaly spíše krutý výsměch básnickovým ambicím. Dalším tragickým zlomem v Du Fuově životě, a to jak politickým, tak soukromým, bylo An Lushanovo povstání (755–763). To téměř smetlo a výrazně oslabilo politický řád, který byl Du Fuem a jeho současníky vnímán jako svého

³ *Ming qi wenzhang zhu* 名豈文章著 – z Du Fuovy básně „V noci na cestě píš o tom, co mám na srdci“ (*lü ye shu huai* 旅夜書懷).

způsobu posvátný. Du Fu se stal součástí depopulačního trendu a přesunu populačně ekonomického centra ze severu na jih Číny, který navždy změnil chod čínských dějin. Du Fu strávil zbytek svého života v menší, či větší chudobě (jedno z jeho dětí zemřelo patrně na podvýživu), putováním ve stále ještě polo-barbarských končinách na středním toku Dlouhé řeky. Svého domova, opětovného rozkvětu své domoviny ani osobního úspěchu se nikdy nedočkal. Zemřel chudý, nemocný a neznámý. Slovy Evy Shan Chou (1995: 10), viděn tímto způsobem, Du Fu určitě není nejvhodnějším kandidátem pro nekritický obdiv následujících generací – přesto se tak stalo. Když Du Fu, trochu trpce a trochu ironicky, psal svůj verš zmíněný v úvodu kapitoly, určitě netušil, co se v následujících staletích stane, a tak se dodnes pohybuje mezi pomyslnými póly absolutního neúspěchu a nesmrtelného úspěchu.

Je zvláštní nakolik podobný, a zároveň nakolik odlišný, Du Fu od Zhuge Lianga je. Historicky uchopit a zhodnotit postavu Zhuge Lianga je nesmírně obtížné. Zhuge Liang je skutečný kulturní hrdina – zdá se být jasnozřivý, loajální, spravedlivý, výřečný, odhodlaný, důvtipný a trochu mazaný. Jako nikdo v čínské historii je prototypickým světcem, rádcem, v historickém vědomí vždy trochu neobratných a tápajících, vládců (Henry 1992: 589). Je osobou na pomezí historie a mýtu.⁴ Jeho, již zmíněná, biografie obsažená v *Kronice Tří říší* má silné hagiografické rysy a následuje podobnou linku jako mnoho jiných podobných příběhů.⁵ Zároveň je na první pohled patrné, že obsahuje silný autorský prvek. Henry (1992: 595–596) prokazuje, že Chen Shou ve své kronice zaznamenává události a promluvy, které prokazatelně nemohl znát. Podobně jako řecký Thúkydídés do své kroniky jednoduše dopisoval, co se mu do narativu hodilo a co mnohdy pouze předpokládal.

S trochou nadsázky můžeme Zhuge Lianga označit jako staročínského *self-made mana*. Pocházel z poměrně nízkých pater společnosti, ale ohromnou rychlostí se vypracoval na prvního ministra a regenta státu Shu Han 蜀漢, jednoho ze tří, které se vyprofilovaly po rozpadu dynastie Han 漢. V posledních letech svého života se zabýval především udržení křehké rovnováhy na bojištích Centrálních planin – zemřel během jedné ze svých mnohých vojenských výprav.

Jedním z cílů následujících kapitol bude i poukázat na to, jak tuto rovinu Zhuge Liangova života Du Fu vnímal. V některých jeho básních Zhuge Liang vystupuje ve své typické

⁴ A to doslova. Zhuge Liang není pouze čínským fenoménem. Zanechal hlubokou stopu v historické paměti nespočetných etnických skupin jihozápadní Číny. Některé z nich Zhuge Lianga uctívají jako mytického předka-zakladatele, zatímco u jiných je mytickým arci-nepřitelem. Více pro tento zajímavý aspekt viz Peng Wenbin 2011.

⁵ Vzpomeňme kupř. na Zhuge Liangova současníka Guan Yuho 關羽, který se záhy po smrti dočkal zbožštění. Více viz ter Haar 2017.

roli kulturního hrdiny a nedosažitelného ideálu, zatímco v jiných je akcentována druhá strana mince – závěrečný neúspěch sjednotit opět Čínu a smrt. Zdá se, že pro Du Fua byl Zhuge Liang přesně takovým člověkem, který se pohyboval mezi úspěchem a neúspěchem, jakým je dnes Du Fu pro nás.

Obraz Zhuge Lianga v Du Fuově tvorbě

Loajální ministr a neúnavný služebník

Jedním z atributů tradičně připisovaných Zhuge Liangovi je loajalita (*zhong 忠*). Kořeny tohoto přízviska sahají až k prvopočátkům, po staletí postupně budované, Zhuge Liangovy kanonické biografie. Jedním z takových prvopočátků je i líčení Zhuge Liangovy smrti a následujících událostí v Chen Shouově *Kronice Tří říší* (SGZ 35/927). Ta obsahuje prohlášení Liu Shana 劉禪, druhého vládce státu Shu Han, udělující Zhuge Liangovi dva posmrtné tituly – Markýz z Wuxiang (*Wuxiang hou 武鄉侯*) a Loajální a bojovný markýz (*Zhong wu hou 忠武侯*).⁶ Liu Shanovo prohlášení se také zmiňuje o neúnavné službě, úspěších ve jménu státu/dynastie a ctnostných skutečích, povědomí o kterých, musí být zachováno pro příští generace. Vidíme, že loajalita a neúnavná služba jsou součástí oficiálního narativu o Zhuge Liangovi již od nejstarších dob. Není proto divu, že i v Du Fuově poezii lze nalézt obraz Zhuge Lianga jako loajálního ministra a jeho postavu spojenou s dalšími motivy s loajalitou pevně spjatých.

Tradiční konfuciánský světonázor pojímal dnešní souhrnný pojem loajality ve třech základních perspektivách. Byly jimi synovská oddanost (*xiao 孝*), altruismus, vzájemnost, či sebeovládání (*shu 恕*) a již zmíněná loajalita (*zhong 忠*), ne nepodobná dnešnímu chápání tohoto pojmu. Klasické texty definují loajalitu *zhong* střídavě jako neochvějnou podporu osobě vyššího společenského statutu, vykonávání všeho, co je v silách jednotlivce a plné oddání se zadanému úkolu (Higgins 2013: 31).

Úkolem této kapitoly bude podívat se na některé Du Fuovy básně či jejich části a zamyslet se nad tím, jaký obraz Zhuge Lianga jako loajálního ministra nám nabízí. Je něčím specifický? Jaké prostředky Du Fu k vyobrazení Zhuge Liangovy loajality používá? Jak četným je vůbec toto vyobrazení? První básní, nad kterou se zamyslíme, je sedmislabičná pravidelná

⁶ K problematice posmrtných titulů Zhuge Lianga viz Tillman 2002a: 63. Tillman se blíže zamýšlí nad problémem, zda se skutečně jedná o plnovýznamové tituly, či spíše o místní jména. My tuto problematiku můžeme ponechat stranou.

báseň, čtvrtá (*qi si 其四*) z pětičlenného cyklu „Zpívám o svých pocitech nad stopami minulosti – pět básní“ (*Yonghuai guji wu shou 詠懷古跡五首*).⁷

蜀主窺吳幸三峽， Shuský vladař vyzvídal ve [státě] Wu a oblažil svou přítomností
[oblast] Tří soutěsek,
崩年亦在永安宮。 v roce kdy skonol, byl stále v paláci Yongan.
翠華想像空山裏， Korouhev [zdobenou] ledňáččím peřím, představuji si v prázdných
horách,
玉殿虛無野寺中。 nefritový palác, [ač již] není, [stále] vprostřed chrámu v divočině.
古廟杉松巢水鶴， Jedle a borovice v prastarém chrámu nabízí hnízdiště říčním jeřábům,
歲時伏臘走村翁。 [během] období [svátků] *fu* a *la* se to [zde] hemží vesnickými starci.⁸
武侯祠屋常鄰近， Chrám Bojovného markýze je stále nablízku,
一體君臣祭祀同。 [jako] jedno tělo jsou vladař i ministr uctíváni pospolu.

Podle názvu je báseň přemítáním o historii, které inspirovala návštěva míst spjatých s událostmi z konce období Tří říší. První dvojverší básně nastoluje výchozí situaci: návštěvu míst, kde kdysi strávil konec života Liu Bei 劉備, první vládce státu Shu Han. Básník rekapituluje obecně známé historické události. Liu Bei se mezi lety 221–222 neúspěšně snažil anektovat stát Wu na jihovýchodě Číny, sjednotit zemi a obnovit slávu někdejší dynastie Han. Po zdrcující porážce se zdráhal vrátit do hlavního města a usídlil se ve městě Bílého císaře (*Baidi cheng* 白帝城), kde také o rok později zemřel. Ironií osudu je, že své sídlo, které zde vybudoval, neslo jméno Yongan – Palác věčného míru (*Yongan gong* 永安宮).

⁷ V práci se setkáme i s dalšími příklady básní, které jsou vyňaty z básnických cyklů. Interpretace jednotlivých básní je poměrně problematická, neboť cyklus má svou výpovědní hodnotu právě i jako celek. V tomto případě se Zhuge Liang objevuje pospolu s dalšími historickými osobnostmi v ostatních básních cyklu (např. s Yu Xinem 庾信, Song Yum 宋玉, Wang Qiang 王牆 nebo Liu Beiem 劉備). Nám bohužel nezbývá prostoru se nad tímto makro-aspektem důkladněji zamyslet.

⁸ Ve starověku důležité svátky a období přinášení obětí. *Fu* byl svátek v letním a *la* v zimním období.

V dalším dvojverší se básník v představách obrací k iluzornímu paláci a propojuje historické události s konkrétním místem. Korouhev z ledňáččího peří je symbolem královského dvora. Poměrně složitý (a různými způsoby přeložitelný) čtvrtý verš lze osvětlit historickou skutečností. Na místě Yonganského paláce byl totiž později vybudován Liu Beiův chrám. Obě stavby tak v Du Fuových představách splývají. Frankel (1978: 123) se domnívá, že se mělo jednat o chrám buddhistický. Slova jako „prázdný“ (*xu* 虛, *kong* 空) či „nebytí“ (*wu* 無) tak nabývají hlubších filozofických konotací.

Třetí dvojverší se zabývá dnešní zchátralostí chrámu a popisem jeho okolí. Blíže se mu budeme věnovat v jedné z dalších kapitol.

Závěr básně odhaluje skutečnost, že se v blízkosti nachází i Chrám Bojovného markýze (tj. Zhuge Lianga). Stejně jako spolu vládce i věrný ministr trávili pozemský život, tráví spolu i ten posmrtný. Jsou pospolu (doslova jako jedno tělo/celek *yiti* 一體) uctíváni a sdílí obětiny od místního lidu. Du Fu zde tak popisuje Zhuge Lianga jako věrného ministra, který ani po smrti nechce zůstat oddělen od svého pána. Du Fuův um spočívá v tom, že se ve svém vyjádření obejde bez explicitních vyjádření loajality. Její atmosféru navozuje použitím běžných, nezátížených sloves jako „být blízko“ (*jin* 近) či „být stejný“ (*tong* 同), ale samozřejmě i zmíněným „jedním tělem“. Podobné prostředky a podobný motiv „sdílení chrámu“ Du Fu využívá i ve třetím dvojverší básně „Balada o starém cypřiši“⁹ (*Gubo xing* 古柏行), kterou se v plném znění budeme zabývat později.

憶昨路繞錦亭東， Vzpomínám si, že tam, kde se cesta stáčí na východě od Brokátového pavilonu,

先主武侯同闕宮。 sdílí První vladař s Bojovným markýzem stejný chrám.

Jednoduchý, strohý popis nabízí v podstatě jednu a tu samou scénu jako v předchozí básni. S tím rozdílem, že v tomto případě se jedná o chrám zasvěcený dvěma osobám současně – s přihlédnutím k historickým reáliím vcelku běžná záležitost.

⁹ Slovo *xing* 行 v názvu básně předznamenává baladu, či píseň. Toto označení se tradičně objevovalo u celé řady delších narativních *yuefu* 樂府 či starších (předtangských) básní *shi* (*gushi* 古詩). Obsah této básně tradiční náplní narativních balad *xing* neodpovídá. To je jen jeden z celé řady dalších prostředků, kterými Du Fu nabourává a inovuje zavedené konvence. I tak je překlad slova *xing* jako „balada“ vcelku na místě.

Báseň „V úctě jsem navštívil Chrám Prvního vladaře“ (*Ye Xianzhu miao* 謁先主廟) je tematicky velmi podobná. Návštěva chrámu evokuje historické události a inspiruje básníka k tematizaci jeho oblíbeného motivu – vztahu loajálního ministra a jeho vládce. Tentokrát však v mnohem rozkošatější formě pětislabičné řazené básně.

慘澹風雲會， Za temných [časů], setkání větru a mraků,
乘時各有人。 využili příležitosti, každý [stát] měl [význačné] muže.
力侔分社稷， Síly vyrovnané, rozdělili si oltáře půdy a zrna,
志屈偃經綸。 úmysly zkřivené, ponechal záměry pro vládu stranou.
復漢留長策， Zanechal dalekosáhlé plány na znovuoobnovení [dynastie] Han,
中原仗老臣。 [co se týče] Centrálních planin, spoléhal se na starého ministra.
雜耕心未已， Promíchal [vojáky] s oráči, jeho úsilí nepolevovalo,
歐血事酸辛。 vykašlával krev, pracoval až do úmoru.
霸氣西南歇， Autorita hegemonu na jihozápadě ustala,
雄圖曆數屯。 hrdinské plány se jeden za druhým [ocitly] v potížích.

錦江元過楚， Brokátová řeka vždy protékala skrze [stát] Chu,
劔閣復通秦。 a [pohoří] Jiange opět vede do [státu] Qin.
舊俗存祠廟， [Podle] starých zvyků uchovávají [jeho] chrám,
空山立鬼神。 v prázdných horách vztyčili [tabulky] duchů a božstev.
虛簷交鳥道， Prázdné okapy se kříží s drahami ptáků,
枯木半龍鱗。 seschlé stromy jsou zpola [jako] šupiny draků.
竹送清溪月， Bambusy vyprovází měsíc v průzračné bystřině,
苔移玉座春。 mech se stěhuje do jara nefritového trůnu.

閭閻兒女換，	Ve vesnických brankách a uličkách, hoši a dívky, mění se,
歌舞歲時新。	písně a tance, podle ročních dob, obměňují se.
絕域歸舟遠，	V dalekém kraji, loď k návratu daleko,
荒城繫馬頻。	ve zpustlém městě, často si [zde] uvazují koně.
如何對搖落，	Jakpak bych mohl čelit tomuto „třepotání a padání“, ¹⁰
況乃久風塵。	ještě navíc když je prach ve větru tak dlouho?
孰與關張並，	Kdo se dokáže postavit na roveň Guan [Yumu] a Zhang [Feiovi]? –
功臨耿鄧親。	[jejich] zásluhy se přibližují těm Geng [Yana] a Deng [Yuho].
應天才不小，	Odpověděl na [volání] Nebes, [jeho] schopnosti nebyly malé,
得士契無鄰。	získal nadané a zkušené muže, [jejich] vztahu nebylo nic rovno.
遲暮堪帷幄，	Dokázal bych na stará kolena snést [život] ve válečném stanu? –
飄零且釣緡。	bezcílně se toulat a rybařit [pomocí] vlasce.
向來憂國淚，	Vždy jsem se obával o stát/dynastii a plakal,
寂寞洒衣巾。	v tichosti a osamění smáčím svůj šat.

Nejprve se v zájmu přehlednosti stručně zmiňme o samotné formě řazené básně *pailü*. Zatímco běžná pravidelná báseň *lüshi* se vyznačuje výstavbou ve čtyřech krocích¹¹ a paralelní dvojverší se v ní uplatňují zpravidla uprostřed, tak *pailü* jako „násobek“ pravidelné básně v principu čtyřstupňovou strukturu amplifikuje a paralelní dvojverší hromadí. Ta fungují jako místa, kde se básník svým způsobem pozastaví nebo přešlapuje na místě – zachycuje detaily, vytváří atmosféru a připravuje půdu pro závěrečné shrnutí a pointu.

¹⁰ „Třepotání a padání“ (*yaoluo* 搖落) s významem opadávání listí stromů je odkazem na úvodní pasáž básně „Devět proměn/argumentů“ (*Jiu bian* 九辯) od Song Yuho 宋玉 (298–263). Tato báseň, jedna z *Chuských písní* (*Chu ci* 楚辭), popisuje podzimní scénu smrti a úpadku a je jednou ze stálíc repertoáru aluzí starých čínských básníků. Zde podtrhuje celkový tragický dojem básně.

¹¹ Tj. úvod, rozvedení, zvrát a syntéza (*qi cheng zhuan he* 起承轉合).

V rámci této struktury lze báseň v zásadě rozdělit do tří tematicky i formálně koherentních celků (ty jsou pro naše potřeby v básni oddělené mezerou). Každý celek se sestává z pěti dvojverší, s výjimkou celku posledního, který má o jedno dvojverší navíc. Ten první tematizuje slavné historické události. Od popisů historie v předchozích básních se liší především tím, že jsme do historického děje uvrženi náhle. Jeho obsah osciluje mezi zobrazením dvou historických osobností – Liu Beie a Zhuge Lianga. Část druhá se od historie odpoutává a přibližuje nám vzhled chrámu a jeho okolí. Další konotace a význam tohoto motivu budou náplní jedné z dalších kapitol. Popis neúprosného plynutí času a konfrontace neustále se měnící lidské kultury se stálostí přírodních fenoménů navozuje pesimistický tón a připravuje nás tak na závěrečnou část básně. V té se autor obrací sám k sobě, své současnosti a dilematům, kterým čelí.

Historický úvod básně se přidržuje tradičního narativu dějin období Tří říší a života Zhuge Lianga. Popisuje temné údobí těsně před a po zhroucení dynastie Han – místní vládcí využili příležitosti, a schopných mužů ve svém okolí, k uzurpaci celých států. Jedním z místních vládců, a schopných mužů, kteří však byli oficiální historiografií nahlíženi pozitivně jako legitimní nástupci, byli i Liu Bei a Zhuge Liang. Přes veškeré neutuchající úsilí a úmornou práci přišla však jejich snaha vniveč. Smrt Zhuge Lianga předznamenala konec všech hrdinských plánů na znovuoobnovení dynastie Han.

Loajalita Zhuge Lianga a jeho téměř až kosmické sepětí se svým vládcem, Liu Beiem, se zde projevuje na dvou rovinách. Na té, na první pohled každému zjevné, fyzické a na, méně patrné, transcendentní. Liu Bei na svého ministra spoléhal v plnění těch nejdůležitějších úkolů (vzpomeňme na definici loajality v úvodu kapitoly), bojů na život a na smrt na Centrálních planinách, a ten svou oddanost prokázal zaplacením ceny nejvyšší – smrtí z přepracování. Takové sepětí dvou osob ale nebylo náhodné. „Setkání větru a mraků“ (*feng yun hui* 風雲會) v prvním verši odkazuje k příznivému setkání vládce a ministra na základě vůle Nebes.¹² Navázání jejich vztahu nebylo náhodou, nýbrž kosmologickou nutností. Tento motiv se objevuje i v dalších básních, které budeme rozebírat.

Loajalita je tématem i třetího úseku básně. Tentokrát však v trochu jiném hávu, neboť se zde naplno projevuje Du Fuova schopnost historické aktualizace a jeho sebeidentifikace s Zhuge Liangem. Du Fu, vyhnanec daleko od domova, lamentuje nad zoufalým stavem své

¹² Lze uvažovat i o významu jako „setkání za větru a mraků“, tj. setkání v časech válek a těžkostí, ale zde podle Owenova (2016: 225) překladu jako „setkání větru a mraků“. Této interpretaci nasvědčuje i význam zaznamenaný ve slovníku *Han dian* 漢典 dostupném na <https://www.zdic.net/>.

doby, svíjející se v povstáních a válkách. Kdo by se dokázal postavit na roveň Liu Beiových loajálních ministrů Guan Yuho a Zhang Feie? Kdo oplývá schopnostmi a oddaností jako souputníci zakladatele dynastie východních Hanů Geng Yana a Deng Yuho? Du Fu se utápí v pochybnostech. V paměti ale uchovává vzorný příklad Zhuge Lianga a myslí sám na sebe. Existuje snad větší vyjádření loajality než neustálý pláč v obavách o stát?

Motiv transcendentní, Nebesy dané loajality a kosmologické nutnosti setkání vladaře s ministrem se vyskytuje i v pátém dvojverší, již zmíněné, básně „Balada o starém cypřiši“ (*Gubo xing* 古柏行).

君臣已與時際會， Vladař a ministr se již včasně setkali,

樹木猶爲人愛惜。 [ale] strom je lidem stále opatrován.

Důraz je kladen na „včasnost“ (*yu shi* 與時), a tedy předurčenost blahého setkání vladaře a ministra. Nerozlučný vztah Liu Beie a Zhuge Lianga je tematizován i ve třetím dvojverší první (*qi yi* 其一) ze série pětislabičných pravidelných básní s názvem „Rozptyluji své chmury – pět básní“ (*Qianxing wu shou* 遣興五首).

嵇康不得死， Xi Kang nezemřel smrtí mu hodnou,

孔明有知音。 [ale] Kongming měl „toho, kdo pozná tón“.

Xi Kang¹³ 嵇康 (223–262) byl jeden z nekonformních a nekonvenčních „Sedmi mudrců bambusového háje“ (*zhu lin qi xian* 竹林七賢), kteří se v dobách politicky nestabilního a nebezpečného třetího století stáhli do ústraní, aby se věnovali poezii, hudbě, alkoholu a alchymii. Přesto se ocitl v konfliktu s mocí a později byl popraven na základě falešného obvinění. Pojem *zhiyin* 知音 odkazuje k příběhu o Bo Ya 伯牙 a Zhong Ziqim 鍾子期. Bo Ya byl vynikající hráč na *qin* 琴 a Zhong Ziqi zase vynikající posluchač. Zhong Ziqi byl schopný rozumět Bo Yaově hudbě stejně dobře jako jeho řeči (kterou ale nepotřebovali, neboť si

¹³ Nebo také ve výslovnosti Ji Kang (psáno stejnými znaky).

rozuměli právě i beze slov). Když zemřel, tak Bo Ya rozbil svůj *qin* a zapřísahal se, že již nikdy hrát nebude. *Zhiyin* v čínské kultuře označuje blízkého a chápavého přítele. Je vcelku rozumné se domnívat, že *zhiyinem* není nikdo jiný než Liu Bei. Du Fu zde Zhuge Liangovu loajalitu vyjadřuje aluzí na jeden z nejznámějších čínských příběhů o přátelství. Celý efekt je zde ještě zvýrazněn juxtapozicí neblahého osudu Xi Kanga.

Motivy nerozlučné dvojice vladaře a ministra (*jun chen* 君臣) rezonují v mnohých obměnách i v další Du Fuově tvorbě. Kromě zmínek o „včasnosti“ jejich setkání a aluzí na loajalitu a přátelství nabývají konkrétnějších podob v téměř nekonečných variacích. Příkladem budiž třetí a čtvrté dvojverší pětislabičné řazené básně s názvem „Zhuge [Liangův] chrám“ (*Zhuge miao* 諸葛廟).

君臣當共濟，	Vladař a ministr pospolu přinášeli prospěch,
賢聖亦同時。	mudrc a světec, [žili] ve stejný čas.
翊戴歸先主，	[Slíbil] podporu a věrnost, navrátil se k Prvnímu vladaři, ¹⁴
并吞更出師。	[za účelem] zabránil území, vyrazil s armádami.

Za povšimnutí stojí popis dvojice Liu Beie a Zhuge Lianga jako mudrce (*xian* 賢) a světce (*sheng* 聖). Vzhledem k paralelní výstavbě dvojverší je patrné, že přízvisko světce náleží právě Zhuge Liangovi. Ten je tak povýšen z pozice běžného smrtelníka do panteonu nejmoudřejších velikanů čínských dějin, pomocníků příkladných vládců dávných dob.¹⁵ Ten i tak slibuje podporu a věrnost. Své schopnosti nevyužívá k uzurpaci moci, nýbrž se „navrací“, aby loajálně sloužil legitimnímu panovníkovi.

¹⁴ *Xianzhu* 先主 běžně znamená „zesnulý předek“ nebo „zesnulý zakladatel dynastie“. V období, o kterém Du Fu referuje, odkazoval právě k Liu Beiovi a stojí v kontrastu ke slovu *houzhu* 後主 („pozdější/poslední vladař“), které odkazuje k Liu Shanovi (dynastie Shu Han měla pouze dva vládcy). Dle této logiky tedy překládáme jako „První vladař“, resp. „Poslední vladař“.

¹⁵ V tradičním náhledu bylo možné pozice mudrce či světce dosáhnout neustálým sebezdokonalováním a učením se. Titul světce (*sheng* 聖) se na pomyslné příčce nacházel poněkud výše než titul mudrce (*xian* 賢). Cheng (2006: 67) uvádí, že: „Světec, převyšující pouhého mudrce, je člověk obyčejný a zároveň „jiný“ v tom, že se v jeho osobě příkladnost, jež je dosažitelná pro všechny, pojí s překonáním obyčejného lidství.“

Vědomí toho, že každý má ve společnosti své místo, je patrné i v osmnáctém a devatenáctém dvojverší básně „Loučím se s Zhang Jianfengem, třináctým potomkem“ (*Bie Zhang shisan Jianfeng* 別張十三建封).

君臣各有分， Vladař i ministr, každý má svůj úděl,
管葛本時須。 Guan [Zhong] i [Zhu]ge [Liang] vyrostli z dobových potřeb.
雖當霰雪嚴， Ačkoliv se nacházíme v kruté plískanici,
未覺栝柏枯。 nepostřehl jsem, že by jalovec či cypřiš povadly.

Tyto verše na velmi malém prostoru umně kombinují motivy a básnické prostředky spjaté s loajalitou a službou, které by nám již měly být důvěrně známé. Vladař a ministr se zde vyskytují v úzkém sepětí a jejich místo ve společnosti je jasně definované. Zdůrazněna je „včasnost“ a nutnost jejich setkání (*ben shi xu* 本時須). Zhuge Liangova loajalita je podtržena vhodnou historickou aluzí. Guan Zhong 管仲 (720–645) byl filozof a první ministr státu Qi 齊, známý především jako reformátor a loajální ministr. Chen Shouova *Kronika Tři říší* uvádí, že Zhuge Liang se v mládí ke Guan Zhongovi s oblibou připodobňoval (k posměchu jeho vrstevníků) (SGZ 35/911). V dalším dvojverší se Du Fu vztahuje ke své době. I přes to, že se císařství nachází ve stavu válek a chaosu, nevšiml si, že by jalovec a cypřiš, rostliny zastupující (patrně) Guan Zhonga a (s určitostí) Zhuge Lianga a tedy symboly loajálních ministrů, povadly. Jejich duch stále přežívá.

Zhuce Liangův duch služby a loajality je (mimo jiné, neboť k básni se ještě navrátíme) motivem i třetího dvojverší sedmislabičné pravidelné básně „Ministr státu Shu“ (*Shu xiang* 蜀相).

三顧頻煩天下計， Třikrát navštíven a ustavičně rušen – plány pro Podnebesí,
兩朝開濟老臣心。 pro dva dvory zakládal a udržoval – srdce starého služebníka.

Obsah dvojverší odkazuje k okolnostem setkání Zhuge Lianga a Liu Beie. Dle tradičního podání, vyličeného v *Kronice Tří říší*, musel Liu Bei Zhuge Lianga nejprve třikrát navštívit (*san gu* 三顧) v jeho doškové chýši (tomuto motivu se budeme ještě věnovat), než se mu ho podařilo přesvědčit ke službě (SGZ 35/912; SGZ 35/920).¹⁶ Dva dvory (*liang chao* 兩朝) jsou synekdochickým označením Liu Beie a jeho syna Liu Shana. Plány pro Podnebesí (*tianxia ji* 天下計) odkazují k politickému a vojenskému géniu Zhuge Lianga (tomuto zobrazení se budeme věnovat v následující kapitole) a srdce starého služebníka (*lao chen xin* 老臣心) k jeho pověstné lojalitě. Téma lojality Zhuge Lianga má v souvislosti s nástupnictvím ve státě Shu Han specifický význam. Na smrtelné posteli Liu Bei Zhuge Liangovi sdělil, že má pokračovat v úsilí sjednotit Podnebesí. V případě, že by byl následník trůnu Liu Shan neschopný, měl se Zhuge Liang chopit vlády sám. Zhuge Liang odmítl a přísahal věrnost a neutuchající úsilí podporovat následníka trůnu až do smrti (SGZ 35/918).

¹⁶ V moderní čínštině se dodnes zachovalo *chengyu* „třikrát navštívit doškovou chýši“ (*san gu maolu* 三顧茅廬) s významem opakovaně někoho žádat či zvat.

Vojenský génius

Osoba Zhuge Lianga byla po staletí považována za nedosažitelný ideál vynikajícího vojevůdce, geniálního стратега a mistra důvtipu i vojenských léček. Vedle Zhuge Lianga, loajálního ministra a neúnavného služebníka, koexistuje i Zhuge Liang, vojenský génius. Tyto dvě role se samozřejmě nevylučují, nýbrž se, jako mnoho jiných motivů s ním spjatých, vzájemně doplňují a prolínají. Během turbulentního období Tří říší byl odrazem Zhuge Liangovy loajality a služby především boj o holé přežití státu. Parafrází slov Ralpa D. Sawyera (2014: 3), Zhuge Liang, i přestože se z historického hlediska jednalo o poměrně nepodstatnou postavu, drží v čínské kultuře v tomto ohledu až překvapivě důležitou pozici.

Zhuce Liang byl nesmírně ambiciózní. Již od mládí toužil po velkých skutcích a trvajících slávě. V dobách postupného rozkladu říše však byly možnosti těch, kteří nedisponovali značnou mocenskou základnou, či skupinou oddaných podporovatelů, značně omezené. Zhuce Liang obdivoval filozofickou tradici starověku a rozhodl se následovat příkladu mudrců dávnověku. Přijal za svou vizi téměř až ezoterického vědění a možnosti vítězit v bitvách spíše za pomoci důkladného plánování, kontempace a věštění než za použití brutální síly. Využíval celou plejádu prostředků, zahrnující nástrahy a klam (Sawyer 2014: 147).

Nejznámějšími husarskými kousky, které Zhuge Lianga proslavily, byly přelstění nepřátelských armád v bitvě u Rudého útesu (*chi bi* 赤壁) na přelomu let 208–209, během které připravil nepřátelské armády o zásobu šípů, strategie prázdného města (*kong cheng ji* 空城計), či okolnosti jižního tažení (*Zhuce Liang nanzheng* 諸葛亮南征) v roce 225, během kterého sedmkrát lapil a zase propustil vůdce povstání Meng Huo 孟獲, jen aby ho donutil k dobrovolnému podřízení se a uznání suverenity vlády v Chengdu. Zhuce Liang je známý i jako vynálezce strojů sloužících ke zlepšení vojenské infrastruktury (dřevění buvolové *muniu* 木牛 a „plynoucí“ koně *liuma* 流馬 – typy jakýchsi koleček) a údajný autor několika spisů o vojenských strategiích. Vyčerpávající výčet všech položek týkajících se Zhuge Liangovy vojenské geniality by byl velmi dlouhý a pro naše potřeby nepotřebný.¹⁷ S některými dalšími se setkáme při interpretaci jednotlivých básní. Mnohem důležitější je uvědomit si samotnou šíři Zhuge Liangových vojenských schopností a zásluh.

¹⁷ Vojenským strategiím, taktikám, technologiím atp. Zhuce Lianga se podrobněji věnuje ve své monografii Sawyer 2014.

Přítom zrod obrazu Zhuge Lianga jako vojenského génia nebyl vůbec tak jednoduchý a přímočarý. Chen Shouova *Kronika Tří říší*, nejstarší a nejautoritativnější zdroj informací o Zhuge Liangovi, nepopisuje ve své základní podobě Zhuge Liangovy vojenské schopnosti nijak lichotivě. Chen Shou se zmiňuje o neschopnosti vojenských úspěchů Zhuge Lianga i přes neutuchající mobilizace obyvatelstva (SGZ 35/934). Jako příčinu uvádí, že vojenská strategie nebyla Zhuge Liangovou silnou stránkou. Tillman (2002a: 65) tvrdí, že jsou to až pozdější komentáře, převážně Pei Songzhiho 裴松之 (372–451), ve kterých Zhuge Liang podstupuje transformaci v historickém vědomí. Mění se vybraný set historických analogií, které Zhuge Liangův obraz vytváří (od mladších historických postav ke starším), a Zhuge Liangovy vojenské schopnosti (*wu* 武) se začínají prezentovat ve stejně pozitivním světle jako ty civilní (*wen* 文).

S Tillmanem (2002b: 296) lze souhlasit i v názoru, že Du Fu byl jedním z nejvlivnějších a nejčtenějších pozdějších autorů, kteří tematizovali Zhuge Liangovo postavení v čínské historii a srdcích čínského lidu. Konvenční představy o Zhuge Liangovi nejsou v Du Fuových básních přítomny pouze proto, že by o nich psal, ale právě pro to, že se, v souladu s lidmi jako byl např. komentátor Pei Songzhi, podílel na jejich postupné transformaci a šíření. Slovy Hanse H. Frankela (1978: 124): „*Du Fu si byl bezpochyby vědom toho, že svými básněmi napomáhal udržovat vzpomínku na své hrdiny.*“

A to, jak to v kontextu vojenských dovedností Zhuge Lianga dělal, bude tématem rozboru následujících pár básní či jejich částí. Nejprve se podívejme na pátou (*qi wu* 其五), ze souboru pěti sedmislabičných pravidelných básní s názvem „Zpívám o svých pocitech nad stopami minulosti – pět básní“ (*Yonghuai guji wu shou* 詠懷古跡五首). S dvojverším pocházejícím z tohoto souboru jsme se již setkali v předchozí kapitole.

諸葛大名垂宇宙， Velkolepá sláva Zhuge [Lianga] se line všehomírem,
宗臣遺像肅清高。 posmrtný portrét ctěného ministra vzbuzuje respekt ve své čisté
vznešenosti.
三分割據紆籌策， [Země] natřikrát rozdělená, rozervaná na kusy, zamotala s jeho plány,
萬古雲霄一羽毛。 po celé věky na nebesích – jedno pírko.

伯仲之間見伊呂， Jako rovný s rovným setkává se s Yi [Yinem] a Lü [Shangem],¹⁸
指揮若定失蕭曹。 kdyby se jeho velení upevnilo, tak by předčil i Xiao [Hea] a Cao
[Shena].
運移漢祚終難復， Štěštěna se obrátila, hanský majestát bylo nakonec zatěžko obnovit,
志決身殲軍務勞。 [jeho] záměr byl dán, ale zhynul [pod náparem] práce na vojenských
záležitostech.¹⁹

První dvojverší je jedním z nejemblematičtějších veršů v celém korpusu Du Fuových básní o Zhuge Liangovi. Pohled básníka na posmrtný portrét Zhuge Lianga v něm evokuje respekt a budí v něm slova největšího obdivu. Zhuge Liangova sláva „visí“ (*chui* 垂) a line se celým vesmírem – je přítomna v každé jednotlivosti nekonečného prostoru (*yu* 宇) a času (*zhou* 宙).²⁰ Básník deklaruje své přesvědčení, že nezáleží na tom, kde, nebo v jakém období člověk žije, neboť Zhuge Liangův odkaz je přítomný v celém časoprostoru.

Druhé dvojverší se krátkým skokem navrácí k historickým událostem, které definovaly Zhuge Liangův život – období rozkladu a chaosu, které deformuje plány jedinců na jejich budoucnost – hned aby znovu pěl slova chvály. Zhuge Liang je jako pírkó vznášející se po celé dějiny v oblacích. Vysoko a nedosažitelný běžnými smrtelníky, ale zároveň mimo jakékoliv očerňování a intrikářství.

Třetí dvojverší jako první začíná konkrétně tematizovat Zhuge Liangovy vojenské schopnosti. Za pomoci analogií se slavnými historickými osobnostmi říká, jaký Zhuge Liang byl, a jaký být mohl. Yi Yin 伊尹 (tradičně kolem 1600–1549) byl příkladným ministrem prvního shangského krále Tang Chenga 湯成. Původně snad otrokem, zaujal Tang Chenga svými neotřelými a inovativními válečnými strategiemi. Společně s ním svrhl posledního krále dynastie Xia 夏, zhýralého tyрана Jieho 桀. Po smrti krále a jeho dvou synů byl moudrým a schopným regentem až do doby, kdy Tang Chengův vnuk dospěl. Známa je také historika o tom, jak Yi Yin nejprve pětkrát odmítl Tangovu nabídku služby, než nakonec svolil. Lü Shang 呂尚 (tradičně kolem 11. stol. př. n. l.), známý také jako Jiang Ziya 姜子牙, byl efemerním

¹⁸ První část verše znamená doslova „mezi nejstarším a druhým nejstarším bratrem,“ tzn. na téměř skoro stejné pozici.

¹⁹ Pro detailnější pojednání o pojmu *zhi* 志 viz Zádrapa 2011.

²⁰ Sloveso *chui* 垂 implikuje i samotný čas. Ve výrazu *chuiming* 垂名 se tedy spojuje místní i časové určení.

mudrcem, který se narodil za krutovlády posledního shangského krále Zhoua 商紂王. V mládí utekl do lén budoucích zhouských králů Wena 周文王 a Wua 周武王 a trpělivě se živil rybolovem s háčky bez protihrotů (zdlouhavá práce vyžadující nesmírnou trpělivost, neboť ryba se musí přijít „ulovit sama a dobrovolně“). Později se s Wenem a Wuem setkal, a ti se rozhodli využít jeho vyčkávací vojenské strategie při útoku na Zhoua. Lü Shang je známý také jako autor klasické knihy o válečnictví *Šest pochev* (*Liu tao* 六韜). V druhé části dvojverší zmíněný Xiao He 蕭何 (?–193 př. n. l.) byl politikem, který se zasadil o nástup prvního západohanského císaře Liu Banga 劉邦 na trůn. Podporoval ho v povstání proti dynastii Qin 秦, i v následujících potyčkách se Xiang Yum 項羽. Později byl až do své smrti prvním ministrem. Je jedním ze „Tří hrdinů počátku dynastie Han“ (*Hanchu san jie* 漢初三傑). Cao Shen 曹參 (?–190 př. n. l.) byl také souputníkem Liu Banga a nástupce Xiao Hea v úřadu prvního ministra. Du Fuův výběr historických osobností není nijak překvapující ani inovativní. Yi Yin i Lü Shang jsou součástí tradičního zásobníku analogií historických osobností, které jsou přítomny v komentářích k Chen Shouově *Kronice Tří říší* popisující Zhuge Lianga. Xiao He i Cao Shen jsou vcelku jasnou volbou vzhledem ke svému vztahu k Liu Bangovi. Ten s Liu Beiem sdílel příjmení císařské dynastie Han (Liu 劉). Liu Bei od něho, jako od svého vzdáleného předka, odvozoval svou legitimitu.²¹

Báseň končí v pesimistickém tónu. Dynastii Han obnovit nešlo, neboť to byl úděl daný Nebesy. Ani člověk se sebelepšími vojenskými schopnostmi a záměrem (*zhi* 志) ho nemohl změnit. Poslední verš explicitně zmiňuje důvod Zhuge Liangovy smrti, kterým nemohlo být nic jiného než přepracování kvůli neustálému náporu vojenských záležitostí.

Obraz Zhuge Lianga jako geniálního vojenského стратега, ale i pesimistické motivy nečekaného a zdrcujícího neúspěchu, jsou patrné i ve třetím a čtvrtém dvojverší, již zmíněné, sedmislabičné pravidelné básně „Ministr státu Shu“ (*Shu xiang* 蜀相).

三顧頻煩天下計， Třikrát navštíven a ustavičně rušen – plány pro Podnebesí,
兩朝開濟老臣心。 pro dva dvory zakládal a udržoval – srdce starého služebníka.
出師未捷身先死， Ještě než vyslaná vojska zvítězila, sám dřív skončil,

²¹ Více k této problematice, ale i k pojmenování státu, který Liu Bei založil a jehož císařem se prohlásil, viz Farmer 2001.

長使英雄淚滿襟。 to i hrdinné muže vždy donutí smáčet celou halenu slzami.

První dvojverší obsahuje, pro novodobého čtenáře, poměrně zastřenou aluzi na Zhuge Liangovy vojenské schopnosti. Jsou jí „plány pro Podnebesí“ odkazující k tzv. Longzhongskému plánu (*Longzhong dui* 隆中對). Ten je geopolitickou analýzou dobové situace a návrhem strategie spojit se se státem Wu v boji proti severnímu státu Wei. První zmínka o něm se nachází v Chen Shouově *Kronice Tři říši* (SGZ 35/912) a během následujících staletí se stal velmi slavným. Často figuroval jako součást tradičních antologií spisů o základech vojenské strategie.

Druhé dvojverší je poněkud přímočařejší. Du Fu oplakává skutečnost, že Zhuge Liang zemřel ještě dříve, než stihl dosáhnout závěrečného vítězství, které měl údajně téměř na dosah, a naplnit tak svůj životní úděl. Takový fakt dohání k smutku a pláči všechny hrdinné muže. Termín *chushi* 出師 („vyslat vojska“ či „vyslaná vojska“) je, zcela určitě ne čirou náhodou, součástí názvu dvou slavných svolání (*Qian chushi biao* 前出師表 a *Hou chushi biao* 後出師表), ve kterých v letech 227 a 228 Zhuge Liang vysvětloval své úmysly zahájit a pokračovat v, později po mnoho let se táhnoucích a nakonec neúspěšných, severních expedicích (*beizheng* 北征) proti státu Wei.

Konkrétní vojenská strategie, ale i, již zmiňovaný, motiv nepřetrávajícího úsilí a nečekané smrti během neutuchající vojenské služby se objevují ve čtvrtém dvojverší, taktéž již poměrně detailně analyzované, pětislabičné řazené básně „V úctě jsem navštívil jsem Chrám Prvního vladaře“ (*Ye Xianzhu miao* 謁先主廟).

雜耕心未已， Promíchal [vojáky] s oráči, jeho úsilí nepolevovalo,
歐血事酸辛。 vykašlával krev, pracoval až do úmoru.

Slova *zageng* 雜耕 jsou v souvislosti s Zhuge Liangem zmíněna v *Kronice Tři říši* (SGZ 35/925) a odkazují k zemědělskému modelu „nasazení [vojáků] v polích“ (*tuntian* 屯田). Ten je založen na práci vojáků na civilních polích a byl využíván při dlouhodobých kampaních jako řešení logistických problémů (konkrétní podoby modelu *tuntian* se lišily, ale celý systém má

původ v odlehlých pohraničních regionech během dynastie západní Han). Odkaz na něj slouží jako důkaz inovativních strategií a schopnosti přizpůsobit se nepříznivé situaci Zhuge Lianga během poslední z jeho severních expedic.

Zbytek dvojverší lze ponechat bez komentáře. Vhodné je snad jen zmínit se o tom, že Zhuge Liang zemřel náhle ve 44 letech. Před smrtí ustavičně vykašlával krev (SGZ 35/925).

Poslední básní, kterou se v této kapitole budeme zabývat, je pětislabičné čtyřverší s názvem „Plán osmi formací“ (*Ba zhen tu* 八陣圖). Báseň se tradičně chápe jako Du Fuova historická reflexe nad neúspěchem Zhuge Lianga přesvědčit Liu Beie nemstít se útokem na stát Wu za smrt jeho soupeřníka a přítele Guan Yuho 關羽 v roce 220 (Tillman 2002b: 303).

功蓋三分國，	[Svémi] zásluhami zastínil [všechny v] zemi rozdělené do tří,
名成八陣圖。	[jeho] věhlas dal vzniknout Plánu osmi formací.
江流石不轉，	Řeka plyne, kameny se neotáčí,
遺恨失吞吳。	zůstává jen žal nad tím, že se nezdařilo dobýt stát Wu.

Plán osmi formací byl shlukem kamenů uprostřed říčního koryta, kterým měl Zhuge Liang demonstrovat své návrhy. Jeho vojenská genialita, na kterou Du Fu naráží, spočívala právě v přidržení se k dlouhodobému plánu, namísto impulzivnímu využití hrubé síly. Nicméně, ani člověk jakým Zhuge Liang byl, se všemi svými zásluhami a slávou, nemohl porážku odvrátit v případě, že mu nebylo nasloucháno.

Mudrc v ústraní

Zhuge Liang je pevně spjatý se svým přízviskem „Spící drak“ (*Wolong* 臥龍). Pravděpodobně prvním, kdo ho vyřkl, byl Pang Degong 龐德公 (2. pol. 2. stol.–1. pol. 3. stol.), strýc mnohem slavnějšího Pang Tonga 龐統 (179–214), který byl taktéž jedním z Liu Beiových poddaných (Berkowitz 1992: 31–32). Nicméně v původní podobě *Kroniky Tří říší* se označení *Wolong* vyskytuje pouze jednou (SGZ 35/912) a to v okamžiku, kdy se Xu Shu 徐庶 (207–20. léta 3. stol.), jeden z Liu Beiových ministrů a přítel Zhuge Lianga, svému vládci zmiňuje o Zhuge Liangových výjimečných schopnostech. Zhuge Liang strávil jako „skrytý muž“ (*yinshi* 隱士) deset let na venkově. Mezi svým sedmnáctým a dvacátým sedmým rokem života žil v Longzhongu 隆中 v dnešní provincii Hubei 湖北, kam se přestěhoval v roce 197 a živil se drobným zemědělstvím. Součástí *Kroniky Tří říší* je i Zhuge Liangovo provolání (SGZ 35/920), ve kterém vzpomíná na své mládí.²² Říká, že původně byl běžným člověkem, který orál půdu v Nanyangu 南陽 (tj. v Longzhongu) a pouze se snažil zachovat svou přirozenost a život v chaotickém světě, ve kterém žil.

Život v ústraní (*yinju* 隱居), a již zmínění „skrytí mužové“, jsou archetypálními vzorci chování, resp. archetypy, v tradiční čínské politické filozofii. V dobách všeobecného úpadku a morální degradace syna Nebes a dvora se mělo všeobecně za to, že je pro ctnostné muže lepší odejít do ústraní a skrýt se (a nepodílet se tak na krutovládě). Tímto způsobem mohli „skrytí mužové“ zachovat svou morální integritu, ale zároveň se jednalo i o číře praktický způsob, jak si v dobách všudypřítomných dvorských intrik a neutuchajícího nebezpečí zachránit holý život.²³ A naopak v dobách, kdy se objevil moudrý vladař, bylo vhodné vyjít na světlo světa a nabídnout mu své schopnosti (a opačně, i pro vládce se jednalo o způsob zvýšení své i dvorské legitimacy).²⁴

²² Jedná se o součást, v předchozí kapitole již zmíněného, provolání *Qian chushi biao* 前出師表.

²³ Výjimka potvrzuje pravidlo. I v čínské tradici se dají nalézt případy vymykající se konvencím. Asi neznámějším příkladem byl odchod polo-mytického básníka Qu Yuana 屈原 (340–278) ode dvora a jeho následná sebevražda. Tato událost v tehdejší společnosti silně rezonovala a nenašla moc pochopení. Příkladem může být Yang Xiongova 揚雄 (53–18) kritika v básni „Oponuji Lisao“ (*Fan Lisao* 反離騷).

²⁴ Tento zidealizovaný scénář se ve svých základních rysech objevuje již ve starověku a má spojitost s obecně přijímanou filozofií korelativní kosmologie (viz Cheng 2006: 277–300). Vladař bez charismatické síly *de* 德 si ctnostné muže nemohl udržet, a naopak vladař s charismatickou silou *de* je snadno přitahoval k sobě. Touto teorií se zabývali především Xunzi 荀子 (310–235), Jia Yi 賈誼 (200–169), Yang Xiong a svých konečných obrysů se dočkala za velké filozofické syntézy Dong Zhongshua 董仲舒 (179–104). Kromě archetypálních případů a exemplárních postav se mnohdy dočkala skutečného využití. Příkladem budiž odchod velké části čínských

Celý proces pobytu v ústraní a následného vyzdvižení do služby jeví známky typizovaného vzorce (vzpomeňme na Liu Beiovy několikanásobné návštěvy Zhuge Lianga a legendární historiku o Yi Yinovi). V tomto vzorci nejprve uzrají správné okolnosti, naskytne se příležitost setkání osvíceného vladaře se „skrytým mužem“ a poté následuje dynamický vzestup z nejnižších pater společnosti rovnou do těch nejvyšších. Jakýkoliv běžný kariérní postup nepřichází v úvahu, protože by zpochybnil schopnosti „skrytého muže“. Tento vzorec lze nalézt u mnoha historických osobností, ale Zhuge Liangův život (alespoň v jeho kronikářské, hagiografické podobě) je jednou z jeho nejčistších podob. Zhuge Liang se v něm stává podle Berkowitze „morálním hrdinou“ (Berkowitz 1992: 18–19).

To, jakým způsobem Du Fu pracuje s motivem „skrytého muže“, či „spícího draka“, jak ho obohacuje a modifikuje a vztahuje sám k sobě bude hlavním tématem této kapitoly. Nejprve se blíže podívejme na jednu z nejznámějších, a mnohými (Owen 1981: 212) považovanou za jednu z nejlepších, Du Fuových básní s názvem „Balada o starém cypřiši“ (*Gubo xing* 古柏行).

孔明廟前有老柏， Před chrámem Kongminga roste starý cypřiš，
柯如青銅根如石。 [jeho] kmen je jako zelený bronz, kořeny jako kámen。
霜皮溜雨四十圍， Jinovatkou pokrytá kůra smáčená dešti – [šířka] čtyřiceti sáhů，²⁵
黛色參天二千尺。 černě dotýkající se nebes – [výška] dvou tisíc stop。
君臣已與時際會， Vladař a ministr se již včasně setkali，
樹木猶爲人愛惜。 [ale] strom je lidem stále opatrován。
雲來氣接巫峽長， [Když] se mraky přiblíží, [tak] se páry setkají s délkou Wuských
soutěsek，
月出寒通雪山白。 [když] vyjde měsíc, [tak] se chlad spojí s bělobou Sněžných hor。

literátů do ústraní během vlády dynastie Yuan 元 mezi lety 1279–1368 (i když je samozřejmě otázkou nakolik to byl odchod dobrovolný). Pro další detaily (i ve spojitosti s Du Fuovou politickou filozofií) viz Schneider 2012: 85–97.

²⁵ *Wei* 圍 je specifická jednotka šířky. Byla asi osminásobkem stopy *chi* 尺 (23,1 cm), a tudíž dlouhá přibližně jako jeden sáh *ren* 仞 (1,84 m) – odtud i překlad. I bez přihlídnutí k následujícím veršům lze usuzovat, že se jedná o hyperbolu.

- 憶昨路繞錦亭東， Vzpomínám si, že tam kde se cesta stáčí na východě od Brokátového pavilonu,
- 先主武侯同闕宮。 sdílí První vladař s Bojovným markýzem stejný chrám.
- 崔嵬枝幹郊原古， Větve a kmen impozantně se tyčící do nebe, starobylá planina,
- 窈窕丹青戶牖空。 nástěnné malby ležící v ústraní, prázdné dveře a okna.
- 落落盤踞雖得地， Pevně zakořeněn, ačkoliv má své místo,
- 冥冥孤高多烈風。 osamělý v temných výšinách, prudký vítr je častý.
- 扶持自是神明力， To, co ho podpírá, je zcela přirozeně síla božstev,
- 正直原因造化功。 příčinou jeho vzpřímenosti je zasloužení Přírody.
- 大廈如傾要梁棟， Kdyby se velký palác měl nachýlit ke kolapsu a bylo by potřeba trámů a břevien,
- 萬牛迴首丘山重。 tak by se desetitisíce buvolů otáčelo na tu váhu, těžkou jako celá horstva.
- 不露文章世已驚， Ani by nevyjevil své letokruhy, a svět by již byl v údivu,
- 未辭翦伐誰能送。 neodmítl by [své] pokácení, ale kdo by ho mohl někam dopravit?
- 苦心豈免容螻蟻， Jakkpak by mohl jeho hořký trup zabránit pobytu lýkožroutů?²⁶ –
- 香葉終經宿鸞鳳。 vonné listy ale vždy poskytovaly útočiště fénixům.
- 志士幽人莫怨嗟， Mužové s ambicemi a vy žijící v ústraní, nezoufejte! –
- 古來材大難爲用。 vždy tomu tak bylo, že když je dřevo veliké, tak je těžko k užítku.

Du Fu tuto báseň zpracovává v duchu sub-žánru o „zchřadlých stromech“. Ta navazuje na tradici „Popisné básně o zchřadlém stromu“ (*Ku shu fu* 枯樹賦) od Yu Xina 庾信 (513–581), která je symbolikou velikosti, ale i neúspěchu (Owen 1981: 210). Osamocený strom

²⁶ *Louyi* 螻蟻 jsou správně krtonožky (*gryllotalpa orientalis*) a mravenci. Nicméně lýkožrout má v českém prostředí svůj vlastní půvab.

v nich reprezentuje učence, ctnostného literáta, který osamocen ve své skvělosti čeká na osudový moment setkání s ctnostným vladařem. Součástí popisů bývají často i škůdci, nepřízeň počasí, sepětí stromu s vyššími silami, či nemožnost využití daného stromu. V tomto ohledu je Du Fuova báseň příkladným typem. Je pouze modifikována odkazy na Zhuge Liangovu osobu. Stromem je cypřiš (*bo* 柏), který se nachází před chrámem Kongminga (tj. Zhuge Lianga).

Du Fu strom popisuje ve všech jeho kvalitách – výšce, šířce, pevnosti, vzpřímenosti, i schopnosti odolat škůdcům. Tyto kvality jsou často skrytými odkazy na konkrétní lidské kvality. Vzpřímenost *zhengzhi* 正直 stejně dobře odkazuje jak k fyzické skutečnosti, tak i k vlastnosti morální integrity. Letokruhy *wenzhang* 文章 mohou být stejně dobře projevem stáří stromu, i „skrytým významem“ či literární tvorbou. A trup stromu *xin* 心 je jak kmenem, tak i myslí či srdcem literáta, hořký trup *kuxin* 苦心 pak bolestivým úsilím.

Verš, ve kterém se píše o trupu stromu napadeném škůdci, jehož vonné listy vždy nabízely útočiště fénixům, se tak z popisu skutečnosti přetváří v alegorické zobrazení ctnostného ministra, který i přes útoky a intriky „malých lidí“ (*xiao ren* 小人), neustále slouží svému vladaři. Motivika kolabujících paláců je popisem skutečnosti úpadku císařského dómu a stromu/literáta jako materiálu vhodného k nápravě. Závěrečné zvolání básníka jen umocňuje pesimistický tón básně. Vše směřuje k tomu, že k osudovému setkání vladaře a ministra nedojde a „skrytý muž“ zůstane skrytý navždy.

Celá báseň funguje na několika rovinách zároveň. Du Fu odkazuje k historické osobě Zhuge Lianga a ztotožňuje ho se stromem zkroušeným těžkými zkouškami. Bez toho, aniž by se jediným slovem zmínil o „spícím draku“, tak dokáže popisovat Zhuge Lianga v tradici „skrytých mužů“ a vyzdvihnout jeho závěrečné setkání s Liu Beiem. V tomto ohledu je báseň specifická, neboť se tématem „spícího draka“ nezabývá přímo. Další rovinou je Du Fuovo vztažení situace na sebe. Du Fu, věčně putující tulák bez domova, hledající podporu v rukou nesčetných patronů a mecenášů, toužící po službě císaři, přesvědčený o svých schopnostech, avšak neschopný své tužby naplnit, promítá všechny své osobní problémy do této básně. Sám se nepochybně jako „skrytý muž“, čekající na svou šanci, cítil.

Tato báseň tedy není, podobně jak jím nebudou ani další básně v této kapitole, jednoduchým a přímočarým zobrazením Zhuge Lianga. V motivu „spícího draka“, či „skrytého muže“ nalézal Du Fu totiž i sám sebe. V této a následujících básních tak nepodává pouze obraz Zhuge Lianga, ale zároveň ho i využívá (mnohem silněji než v básních v předchozích dvou kapitol) jako možnost vyjádření svých vlastních frustrací a hodnot. V téměř nezřetelné

koexistenci těchto dvou rovin spočívá nejenom kvalita této básně, ale i celý Du Fuův básnický um.

Následující báseň, první (*qi yi* 其一) ze souboru pěti, s názvem „Rozptyluji své chmury – pět básní“ (*Qianxing wu shou* 遣興五首) je velmi podobná. Využívá však celkově úspornější styl a je kratší.

蟄龍三冬臥，	Hibernující drak spal přes celou zimu,
老鶴萬里心。	Starý jeřáb ²⁷ [oplýval] myslí desetitisíce <i>li</i> .
昔時賢俊人，	Ctnostní a talentovaní mužové dřívějších dob,
未遇猶視今。	nezískali šanci [konat], stejně jako to vidíme dnes.
嵇康不得死，	Xi Kang nezemřel smrtí mu hodnou,
孔明有知音。	[ale] Kongming měl „toho, kdo pozná tón“.
又如壟底松，	Je to také jako borovice [rostoucí] pod mezí,
用舍在所尋。	to, jestli budou k užitku, či se nechají jen tak být, záleží na tom, jestli po nich pátráme.
大哉霜雪幹，	Jak velké! – kmeny [stromů], které [prožily] jinovatku a sních,
歲久為枯林。	[ale] po dlouhých letech se změní v uschlý les.

Některé části této básně se již objevily v předchozích kapitolách v jiných souvislostech a zbylé motivy by měly být v kontextu předchozí básně vcelku jasné. Du Fu vyjadřuje nespokojenost se stavem světského světa. Mužové ukrytí hluboko v ústraní nenacházejí uplatnění ve vládě i přes to, že mají všechny nutné předpoklady. Du Fu popisuje svět na hony vzdálený svému ideálnímu filozofickému předobrazu – a tedy svět v chaosu. Jedním z takových mužů je i Du Fu sám. Celá skutečnost je umocněná tím, že je popisována v páru s kanonickým

²⁷ Tj. Xi Kang 嵇康.

příběhem „hibernujícího draka“ (tj. Zhuge Lianga).²⁸ Xi Kang byl ctnostný a oplýval „myslí desetitisíce li“, a přesto nezískal šanci konat a až do smrti žil v ústraní. Zhuge Liang žil v ústraní, ale, jako jeden z mála, uspěl ve svém snažení a našel svého vladaře. Tento juxtaopoziční princip nejenže zesiluje tragickou skutečnost, že život v ústraní nemusí vždy skončit tužebným úspěchem, ale naopak i zdůrazňuje Zhuge Lianga v pozici úspěšného mudrce v ústraní.

V druhé části básně se Du Fu navrácí k motivu ctnostného muže jako byt' majestátního, ale „zchřadlého stromu“. Tato část sdílí s předchozí básní i podobné stylistické a výrazové prostředky. Velikost stromu závisí na velikosti jeho kmenu, který odolává nepřízním zimního počasí („jinovatka a sněh“ *shuangxue* 霜雪).

Mírným rozdílem v dikci obou básní je to, že zatímco předchozí báseň končí smířeným zvoláním a přijutím neblahé reality, tak tato je mnohem žalostnější. Končí provoláním, že se stromy (ctnostní mužové) po mnoha letech pouze promění v uschlý les (tj. nenajdou uplatnění). Du Fu opět dává průchod vlastním emocím a popisu vlastní situace. Obraz Zhuge Lianga mnohem více začíná sloužit jiným cílům než pouze vykreslení jedné historické osobnosti.²⁹

Opěvování Zhuge Liangova pobytu v ústraní a „programové přihlášení“ se k němu, může nabývat i mnohem subtilnějších podob. A to převážně v ranější Du Fuově tvorbě, v níž se vyskytující postoje, ještě nebyly tak vyhocené a aktivizované tragickými historickými událostmi (viz An Lushanovo povstání). Výborným příkladem je báseň z roku 745 (úplně nejranější, která se Zhuge Liangem zabývá) s názvem „Společně s provinčním guvernérem Li stoupáme do čekatelova nového pavilonu při starých lixiaských hradbách“ (*Tong Li taishou deng Lixia gu cheng yuanwai xin ting* 同李太守登歷下古城員外新亭).

²⁸ Spojení „hibernující drak“ (*Zhelong* 蟄龍) je mimochodem vcelku raritní. Kromě nejběžnějšího „Spícího draka“ (*Wolong* 臥龍) se dá narazit ještě na poměrně častou formu „Skrytý drak“ či „Drak krčící se v záloze“ (*Fulong* 伏龍). Zdá se, že výskyt slovního spojení „hibernující drak“ se začíná více rozhojňovat až v songské poezii. Du Fu byl pravděpodobně jeden z prvních průkopníků jeho využití (jedná se o problematiku do budoucna ještě možná hlouběji zpracovatelnou, neboť výsledku jsem nabyl pouze na základě zběžného nahlédnutí do databáze *Sou yun* [dostupné na: <https://www.sou-yun.cn/>], která se samozřejmě nevyrovná skutečné korpusové analýze).

²⁹ To, že se velká část čínské poezie, v duchu tradičního chápání, že „básně mluví o ambicích“ (*shi yan zhi* 詩言志), za využití aluzí na historické osoby a jiných motivů, vyjadřuje k básníkovu rozpoložení, je známým faktem. Nicméně, se tyto dvě roviny nikdy nevyskytují v čisté formě. I poměrně „čistým“ vyobrazením Zhuge Lianga (tak, jak jsme to viděli v předchozích dvou kapitolách) se Du Fu vztahuje sám k sobě. A naopak, i tím, co se zdá spíše jako vyjádření básníkovy osobního prožitku za využití Zhuge Lianga jako motivu (tak, jak to uvidíme v následujících kapitolách), se buduje obraz a narativ o Zhuge Liangovi. Básně v této kapitole se nacházejí v šedé zóně mezi. Nelze je absolutně zařadit do nějaké kategorie. Mnohem důležitější je úhel pohledu, který zastáváme a to, co nás na básních vlastně zajímá. Více k *shi yan zhi* a Velké předmluvě (*daxu* 大序) *Knihy písní*, odkud tento princip pochází, viz Owen 1992: 37–56.

新亭結構罷，	Výstavba nového pavilonu je dokončena,
隱見清湖陰。	matně vidím jižní stranu Čistého jezera.
跡藉臺觀舊，	Základy pavilonu se opírají o stáří teras a rozhleden,
氣冥海嶽深。	[jeho] ráz se v temnotě [propojuje] s hloubkou moře a hor. ³⁰
圓荷想自昔，	Nacházím zalíbení v kulatých lotosech, které [jsou zde již] od pradávna,
遺堞感至今。	jsem pohnut pozůstatky cimbuří, které [přetrvaly] až dodnes.
芳宴此時具，	Vonná hostina byla přichystána [pro] tuto chvíli,
哀絲千古心。	truchlivé [tóny] strun [nás nutí] smýšlet nad minulostí.
主稱壽尊客，	Hostitel [připíjí] na dlouhý věk váženého hosta,
筵秩宴北林。	bambusové rohože [seřazeny] podle oficiálních hodností, hodujeme v severním lese.
不阻蓬華興，	[Hostitel] netlumí nadšení [muže ze] skromného příbytku,
得兼梁甫吟。	a tak si také [mohu zazpívat] píseň <i>Liangfu</i> .

Tato báseň je typickým příkladem příležitostné poezie psané pro konkrétní společenské události. Psaní básní bylo v tangské Číně důležitou součástí společenské komunikace a dekoru. Je klidně dobře možné, že báseň byla improvizovaně sepsána přímo na místě jako součást zábav vysoké literátské společnosti. Básnické hry (společné psaní na konkrétní témata, doplňování veršů atp.) byly nedílnou součástí společenského styku.

V tomto ohledu je báseň značně konvenční. Básník ji píše na upomínku dané společenské situace a vzdává tak hold společensky výše postaveným lidem (jednak „hostiteli“, jímž byl úřední čekatel Li Zhifang 李之芳, a jednak „váženému hostu“, jímž byl provinční guvernér Li Yong 李邕, neboť Du Fuova společenská pozice byla naprosto zanedbatelná). Du

³⁰ Toto a následující dvojverší mají poměrně složitou syntax. Nejsou pro nás nicméně naprosto zásadní a jejich hrubý význam, jak bude vidět dále, je poměrně jasný.

Fu nejprve popisuje dostavbu nového pavilonu, tj. komentuje danou společenskou událost, načež se na chvíli obrací k okolní přírodě, aby se za chvíli navrátil k dalším rysům společenského setkání – k vonné hostině, alkoholu a přípitkům a přísně hierarchickému rozsazení hostů.

Básní se prolíná nostalgický tón a vzpomínky na slavnou minulost. Tu evokují starší a pomíjivé architektonické struktury, trvalé přírodní fenomény a truchlivé tóny pravděpodobně nástroje typu *qin* 琴.

Poslední dvojverší je rozuzlením a pointou celé básně. „Muž ze skromného příbytku“ (tj. Du Fu) je nadšen a rozradostněn možností zazpívat si píseň *Liangfu* (*Liangfu yin* 梁甫吟, nebo také v různých znakových variantách jako 樛父吟, či 梁父吟).³¹ Toto dvojverší je svým způsobem „programovým přihlášením“ se k tradici „skrytých mužů“ podobně jako u předchozí básně. Du Fu sám sebe identifikuje jako obyvatele svého druhu chýše *pengbi* 蓬華, obydlí chudých, ale i ctnostných mužů v ústraní. Píseň *Liangfu* je přímým odkazem na Zhuge Lianga. Tato aluze vznikla na základě úvodu Zhuge Liangovy biografie z *Kroniky Tří říší*, kde se bez dalšího rozvedení píse (SGZ 35/911), že Zhuge Liang měl rád píseň *Liangfu*.³² Touha, zazpívat si právě tuto píseň, je důkazem sebeidentifikace Du Fua s Zhuge Liangem, ale, v kontextu předcházejícího verše, i tvorbou a upevněním Zhuge Liangova poustevnického obrazu.

Píseň *Liangfu* není dlouhá, a i když se kvůli tomu na malou chvíli odkloníme od hlavního tématu této kapitoly, není na škodu ji v úplnosti citovat. O možném autorství Zhuge Lianga sice panují pochybnosti, ale někteří autoři se domnívají, že i tak mohou její kořeny sahát do období dynastie východních Hanů (Milburn 2016: 66). A i když se její text mohl zásadně měnit, tak stále tvoří důležitou součást narativu o Zhuge Liangovi.³³

步出齊東門, Vykročil jsem z východní brány [hlavního města státu] Qi,³⁴

³¹ *Xing* 興 je nadšením, náhlým popudem, inspirací atp. Nabízí se poměrně bohaté možnosti překladu a interpretace. Důležitá je náhlost a spontánnost touhy zazpívat si píseň *Liangfu*.

³² Píseň *Liangfu* byla snad lidovou pohřební písní z okolí posvátné hory *Taishan* 泰山 v dnešní provincii *Shandong* 山東, kde se Zhuge Liang narodil. Její slova dodnes kolují v oběhu, ale zcela určitě nejsou původní (Owen 2016: 373). Pro více k náboženskému významu písně *Liangfu*, ale i stejnojmenné lokality (která s ní zcela určitě souvisí) viz Yü 1987: 388–394. Tradičně byla nicméně Zhuge Liangovi připisována, a tak to bezpochyby vnímal i Du Fu.

³³ Znění písně převzato z Milburn 2016: 67.

³⁴ V některých verzích také se znakem *cheng* 城 („městské hradby“) namísto *dong* 東. Překlad přihlíží k oběma verzím. Autor má na mysli pravděpodobně hlavní město státu Qi 齊 Linzi 臨淄.

遙望蕩陰里。	a z dále zřím vesnici Dangyin.
里中有三坟，	Ve víšce jsou tři hroby,
累累正相似。	navršené v řadě za sebou, jeden právě jako druhý.
問是誰家墓，	Táží se, hroby jakých rodů jsou to? –
田疆古冶子。	Tian [Kai]jianga a Gu Yeziho. ³⁵
力能排南山，	Síly [měli na to, aby] mohli odstrčit horu Nanshan, ³⁶
文能絕地紀。	vzdělání [byli natolik, aby] mohli zpretrhat vlákna Země. ³⁷
一朝被讒言，	Za jednoho rozbřesku, očernění,
二桃殺三士。	dvě broskve [zavinily] zabití tří <i>shi</i> .
誰能為此謀，	Kdo mohl přijít s takovým úkladem? –
國相齊晏子。	první ministr [státu] Qi, mistr Yan!

Píseň tematizuje historiku poprvé (a zdá se, že i naposled) zaznamenanou v *Letopisech mistra Yana* (*Yanzi chunqiu* 晏子春秋). Ta hovoří o mistrovi Yanovi, který se cestou na audienci s vévodou střetne se třemi *shi* (zmíněni v písni), kteří ho však nepozdraví podle patričních rituálních předpisů. Zděšený mistr Yan se pak společně s vévodou snaží vymyslet způsob, jak se tří urostlých válečníků, kteří svým nesprávným chováním ohrožují mravní řád celého státu, zbavit. Nakonec jim předá dvě broskve, které si mají rozdělit podle svých zásluh. Dva z nich se broskví okamžitě chopí, načež ale, po krátké promluvě uzří, že zásluhy třetího jsou zdaleka největší. Na základě jejich válečnické cti jim nezbyvá nic jiného, než si proříznout hrdla a spáchat sebevraždu. Třetí také takové zostuzení nesnese a končí svůj život podobným způsobem (Milburn 2016: 61–66).

Je patrné, že spojení této písně, se všemi asociacemi, které nabízí, s Zhuge Liangem přesně zapadá do po staletí budovaného narativu, ale i do toho, jaký se Zhuge Liang jeví být

³⁵ Chybí zde jméno třetího protagonisty (dále v básni jako *shi*) – je jím Gongsun Jie 公孫接 – a to nejspíše z rytmických důvodů (zachování délky verše).

³⁶ Na jih od Linzi.

³⁷ Nebesa měla být podepřena devíti pilíři a čtyři nejzazší body Země svázané dohromady jakýmsi vláknem.

v Du Fuových básních. Mistr Yan se zachovává nesmírně loajálně, neboť brání vévodu a jeho stát před chaosem vznikajícím z nedodržování správných rituálních pravidel. Navíc však ví, že své soky nemůže porazit hrubou silou a uchyluje se k propracované lsti. A podobně se, vzpomeňme na kapitoly o loajalitě a vojenské genialitě, k těmto hodnotám přihlašuje i Zhuge Liang svou oblibou písňě tematizující tuto historiku.

Pojďme se však navrátit k poustevnictví. Podobný motiv, jako v básni zmíněné před písni *Liangfu*, byť pesimističtější laděný, se objevuje i v pětislabičné řazené básni s názvem „Zhuge [Liangův] chrám“ (*Zhuge miao* 諸葛廟).

久遊巴子國， Po dlouhý čas, toulal jsem se po zemi Bazi,³⁸
屢入武侯祠。 a mnohokrát, navštívil jsem chrám Bojovného markýze.
竹日斜虛寢， Slunce [nad] bambusy sklání se nad prázdnou síní,
溪風滿薄帷。 větru [od] bystřiny, plné jsou tenké závěsy.
君臣當共濟， Vladař a ministr pospolu přinášeli prospěch,
賢聖亦同時。 mudrc a světec, [žili] ve stejný čas.
翊戴歸先主， [Slíbil] podporu a věrnost, navrátil se k Prvnímu vladaři,
并吞更出師。 [za účelem] zabránil území, vyrazil s armádami.
蟲蛇穿畫壁， Hmyz a hadi prolézají skrze nástěnné malby,
巫覡醉蛛絲。 šaman se opil [mezi] pavučinami.³⁹
歎憶吟樑父， Pojednou, vzpomněl jsem si na píseň *Liangfu*,
躬耕也未遲。 na to, abych sám orál půdu, ještě není pozdě.

³⁸ „Země Bazi“ (*Baziguo* 巴子國), či „země Ba“ (*Baguo* 巴國) jsou starší, „barbarská“ označení toho, co se později proměnilo ve stát Shu Han 蜀漢. Původně se snad jednalo o vazalský stát dynastie Zhou 周 na jihozápadě Číny.

³⁹ „Šaman“ je pouze poměrně konvenční překlad čínského slova *wu* 巫. Zcela určitě se nejedná o šamana v eliadovském slova smyslu. Jedná se spíše o nějakého správce, který v chrámu žije a měl by se starat o jeho chod. Nicméně, v prostředí jižní Číny, rodišti *Chuských písní* (*Chuci* 楚辭), kde Du Fu cestoval a napsal tuto báseň, nabývá slovo *wu* specifických kulturních souvislostí (u popisu chrámů na severu Číny bychom se s *wu* nejspíš nesetkali). Více k této problematice viz Michael 2015.

Některými pasážemi této básně jsme se již zabývali v souvislosti s jinými aspekty Du Fuovy tvorby a jinými se budeme zabývat až v následující kapitole. Při svých cestách na jih Číny si Du Fu, mimo jiné, krátil čas prozkoumáváním okolí a častými návštěvami chrámů. Ty fungují jako místa, která básníkovi umožňují smýšlet o historii a jejím smyslu. Nicméně aspektem, který nás v této kapitole zajímá, jsou reference k Zhuge Liangovi jako „spícímu draku“. Takovou referencí je i poslední verš básně.

Náhlá vzpomínka na píseň *Liangfu* určitě evokuje básníkovi celou paletu asociací spjatých s Zhuge Liangem. Ten ale pouze s povzdychem poznamenává, že na to, aby se stáhl do ústraní a sám oral púdu (reference na, v úvodu již zmíněnou pasáž, SGZ 35/920) ještě není pozdě. Podobně jako v předchozí básni se zde umně spojuje nepřímé líčení Zhuge Lianga jako kanonického příkladu „skrytého muže“, sebeidentifikace s ním, a touha přiblížit se mu, ale i jistý pesimismus. Du Fu sice říká, že ještě není pozdě, ale jde spíše o rétorický obrat. Du Fu totiž „skrytým mužem“ je, jenže v doslovném smyslu tohoto slova. Je tulákem daleko od domova, skrytý (a proto pro vládce nepostřehnutelný) v jednom z nekonečných údolí jižní Číny.

Na závěr této kapitoly ještě druhé dvojverší básně „Chrámu Bojovného markýze“ (*Wuhou miao* 武侯廟).

猶聞辭後主， Jako bych slyšel, jak opouští Posledního vladaře,
不復臥南陽。 a znovu se již nenavrátil do ústraní v Nanyangu.

Podobně jako v předchozí básni je návštěva Zhuge Liangova chrámu spouštěčem Du Fuova přemítání o historii. Představuje si, že slyší, jak Zhuge Liang opouští Posledního vladaře (Liu Shana), tj. jak na bojištích severní Číny umírá, a znovu se již nenavrátil k životu v ústraní. V Du Fuově podání není Zhuge Liang pouze „skrytým mužem“, který pragmaticky a oportunisticky čeká na příležitost a který se tak snaží přilákat vladařovu pozornost, ale člověkem, který je tomuto způsobu života veskrze oddán. Předpokládá, že i kdyby se mu snad podařilo dosáhnout svého cíle sjednotit Podnebesí, zcela určitě by se stejně do ústraní navrátil. V Du Fuově vidění je Zhuge Liangovo přízvisko „Spící drak“ skutečně emblémem. Drak, který se probudil, musí nutně také znovu usnout.

Zhuge Liang jako motiv v Du Fuově tvorbě

Chrámů

Historie chrámů zasvěcených Zhuge Liangovi se začala psát poměrně brzy po jeho smrti. Zhuge Liang přežíval jako významná historická osoba v srdcích i myslích místního lidu a jako mnoho jiných se zanedlouho proměnil v polo-božskou postavu. Oslavy, oběti i jiné každoroční události přerostly až do takové míry, že začaly být již poměrně nedávno po Zhuge Liangově smrti trnem v oko Liu Shanovy centrální vlády. Náboženská otázka ve staré Číně byla otázkou moci a neregulované a neinstitucionalizované kultury byly považovány z hlediska moci za semeniště potenciálních rebelií a nepokojů. Proces Zhuge Liangova zbožštění neproběhl bez kontroverzí, ale Chen Shouova kronika nás informuje (SGZ 35/928), že již na jaře roku 263, tj. 29 let po jeho smrti, byl postaven první Zhuge Liangův chrám v Mianyangu 沔陽. Ten byl dostatečně vzdálený od hlavního města, aby nezastiňoval chrám předků vládnoucí dynastie, ale zároveň měl dostatečný symbolický význam, neboť se nacházel blízko místa, kde Zhuge Liang zemřel. Tím se počala psát oficiální historie Zhuge Liangových chrámů a jeho náboženského významu (Henry 1992: 607–608).

Básně popisující návštěvy Zhuge Liangových chrámů tvoří poměrně výraznou část pozdní Du Fuovy tvorby. Zcela určitě to souvisí s kulturní krajinou, ve které se Du Fu pohyboval. Společně s tím, jak se ze severu přesunul do jihozápadních a jižních oblastí Číny (Chengdu 成都, Kuizhou 夔州 atp.), se i jeho tvorba začala „lokalizovat“. Nesčetné chrámů místního oblíbeného hrdiny, Zhuge Lianga, a jejich návštěvy nabízely témata a okolnosti k psaní básní.

„Návštěva chrámu“ je jedním ze stálých sub-žánrů tangské poezie. Výstup ke svatostánku nabízí nejen příležitost k lyrickým popisům barvitě přírody, ale je i metaforou cesty duchovní. Krajina (*jing* 景) je navíc často popudem k emočním pochodům různých typů (*qing* 情) a zdánlivě jednoduché básně tak skýtají mnoho rozličných metafor a významů. V Du Fuově podání je pak chrám často popudem (*xing* 興) k přemítání o událostech minulých a mísí se tak s rozličnými žánry básní o historii (hlavně *huaigu* 懷古 nebo *yongshi* 詠史). O prolínání těchto jinak konvenčních žánrů u Du Fua hovoří obsírněji Owen (1981: 217).

V této kapitole se budeme zabývat otázkou, jak Du Fu s konvenčním žánrem básní „návštěva chrámu“ pracuje, k čemu ho využívá, jak toho docíluje, ale i jak to všechno zapadá do ostatní Du Fuovy tvorby.

Podívejme se nejprve na báseň „Ministr státu Shu“ (*Shu xiang* 蜀相), jejíž několik dvojverší jsme již několikrát analyzovali v jiných souvislostech, ale tentokrát v celku. Nejzajímavější pro nás bude první polovina básně.

丞相祠堂何處尋， Kancléřův chrám – kdepak ho lze najít? –
錦官城外柏森森。 za hradbami Brokátového města, tam kde cypřiše bujně rostou.
映階碧草自春色， Nefritová tráva zakrývající schody pro sebe samu [vyjevuje] jarní
barvy,
隔葉黃鸝空好音。 žlutavé žluvy za listím nadarmo [vyluzují] krásný zpěv.
三顧頻煩天下計， Třikrát navštíven a ustavičně rušen – plány pro Podnebesí,
兩朝開濟老臣心。 pro dva dvory zakládal a udržoval – srdce starého služebníka.
出師未捷身先死， Ještě než vyslaná vojska zvítězila, sám dřív skončil,
長使英雄淚滿襟。 to i hrdinné muže vždy donutí smáčet celou halenu slzami.

Tradiční komentáře datují tuto báseň do jara roku 760, tj. do doby, kdy Du Fu začal pobývat v Chengdu. Chengdu mělo nepopiratelný kulturní a historický význam. Jedna z neúrodnějších a nejhojnějších oblastí Číny byla zároveň sídelním městem Liu Beie během období Tří říší. Hung (1952: 165) se domnívá, že Du Fu strávil několik prvních měsíců více než dvouletého pobytu v Chengdu právě cestováním po jeho okolí a návštěvami významných pamětihodností. Jednou z nich byl i Zhuge Liangův chrám na jeho západním předměstí. Je tedy příhodné se domnívat, že se jednalo o jednu z prvních Du Fuových návštěv tohoto konkrétního chrámu (a možná i chrámů Zhuge Lianga v této oblasti obecně).

První dvojverší básně je mimo rétorické otázky i pomyslnou lokalizací chrámu. Básník se táže, kde se chrám nachází, aby si vzápětí sám odpověděl. Chrám je za branami Brokátového

města, tj. Chengdu, v místech, kde rostou cypřiše.⁴⁰ Z předešlých kapitol již víme, jak Du Fu pracuje s motivem stromů. Zde tomu není jinak. Jak bude patrné i z dalších básní, cypřiš, nebo tůje (*bo* 柏) je motivem pevně spjatým s Zhuge Liangem. Tento druh stromů není u chrámu náhodou. Je jedním z Zhuge Liangových atributů. Zároveň se ale sázel u hrobů a chrámů obecně.

Druhé dvojverší se věnuje popisu okolí chrámu. Schody vedoucí k chrámu jsou prorostlé zelenkavou trávou a stromy jsou plné zpívajících žluv. Zdánlivě lyrická scéna je ve skutečnosti popisem zchátralosti chrámu a všeobecného vylidnění. Tráva na schodišti vedoucí k chrámu naznačuje, že k němu nikdo nechodí – příroda si bere zpět, co jí patří. Zpěv žluv nás vede k přesvědčení, že chrám je prázdný. Místo, které by jako přirozené centrum společenského a náboženského života mělo být plné lidí a lomozu a rachotu, je tiché natolik, že je slyšet zpěv ptáků. Pro tuto interpretaci, kromě vizuálních obrazů a zvukových vjemů, které báseň vytváří, hovoří i jazyková výstavba textu. Tráva si své jarní krásy nechává „sama pro sebe“ *zi* 自 (reflexivum ve významu sám, sám pro sebe, nebo osobně) a žluvy zpívají „naprázdno“ *kong* 空 (adverbiální použití ve významu nadarmo, či vniveč).

Du Fu zde vlastně vykresluje obraz společnosti, která si neváží, nebo si z nějakých důvodů vážit nemůže, svých vlastních dějin a náboženství. Chrám, místo, kde se setkává profánní s posvátným, by měl být reprezentativním prostorem a dějištěm důležitých společenských událostí a náboženských rituálů. Jinými slovy, stav, ve kterém se nachází tak důležitá instituce, jakou chrámy ve staré Číně byly, nutně odráží i stav dobové společnosti, která je v tomto případě v rozkladu. Toto dále posiluje skutečnost, že se jedná o chrám zasvěcený loajálnímu ministru, geniálnímu stratégovi a pomocníkovi v obnově legitimní moci dynastie Han.

Tento postup není v kontextu Du Fuovy tvorby nijak zarážející. Chan (2007) se ve své studii zabývá interpretací několika básní, ve kterých Du Fu líčí rozpadlé císařské paláce. Dokazuje, že ty jsou synekdochickým označením celé císařské moci. Jejich žalostný stav je zároveň i žalostným stavem dynastie a státu. Du Fu se tak skrze motiv rozpadajícího se chrámu nepřímo vyjadřuje k nejpálčivějším politickým otázkám své doby a dává najevo své

⁴⁰ „Brokátové město“ (*Jincheng* 錦城), nebo „Město brokátového úředníka“ (*Jinguancheng* 錦官城) jsou tradičními označeními Chengdu. To již od dynastie Han produkovalo brokát (*jin* 錦) vysoké kvality, který se stal žádanou komoditou a pravidelným tributárním darem dvoru. Na jeho včasné a bezproblémové odevzdání dohlížel „brokátový úředník“ (*jin guan* 錦官). Mezi příbuzné pojmy označující stejnou lokalitu, se kterými se ještě setkáme, patří také „Brokátový pavilon“ (*Jin ting* 錦亭), či „Brokátová řeka“ (*Jinjiang* 錦江). Více viz Hung 1952: 162.

nejniternější obavy. Podobný postup sleduje i McMullen (2001) v Du Fuových popisech extravagantních císařských zahrad a flóry na císařském dvoře.

Propojením tohoto postupu s motivem Zhuge Lianga a jeho chrámů dosahuje Du Fu větší intenzity svého provolání. Zanedbané chrámy Du Fuova oblíbence a zároveň archetypického kulturního hrdiny, který ztělesňuje politické ambice a aspirace, včetně snahy obnovit říši v rozkladu, naznačují Du Fuovy pesimistické vize a obecnější rozklad tradičního řádu a institucí v druhé polovině 8. století.

Ty se v básních nebo jejich částech objevují s železnou pravidelností a v mnoha nepatrných obměnách. Příkladem může být první verš, již zmíněné, básně „Chrám bojovného markýze“ (*Wuhou miao* 武侯廟).

遺廟丹青落，	Nástěnné malby v chrámu ponechaném ladem opadávají,
空山草木長。	tráva a stromy v prázdných horách jsou vysoké.
猶聞辭後主，	Jako bych slyšel, jak opouští Posledního vladaře,
不復臥南陽。	a znovu se již nenavrátil do ústraní v Nanyangu.

Kombinace nepřímého popisu bující přírody a rozpadajícího se zdíva je vcelku hojnou dvojicí v básních tohoto typu. „Nástěnné malby“ *danqing* 丹青 (doslova „červeň“ a „modř“, nebo „zeleň“), které opadávají, jsou synekdochickým označením pro chrám, a „tráva a stromy“ (*caomu* 草木), které jsou vysoké, nebo rostou, zase vegetace a přírody. Přívlastky příslovečných určení místa jako „ponechaný ladem“ (*yi* 遺) a „prázdný“ (*kong* 空) umocňují celkový opuštěný dojem.⁴¹

Pozoruhodně podobné zobrazení můžeme najít i v pátém a šestém dvojverší básně „Balda o starém cypřiši“ (*Gubo xing* 古柏行).

⁴¹ *Yimiao* 遺廟 může také znamenat „starobylý“ nebo „prastarý chrám“. V tom případě by se jak u „starobylého chrámu“ tak i u „prázdných hor“ jednalo spíše o konvenční přívlastky bez zvláštního významu. Je na nás, k jakému výkladu se přikloníme. Zde, s přihlédnutím k ostatním básním, ale i celkovému směřování interpretace, skutečně jako méně pravděpodobné „ponechaný ladem“, „zanedbaný“ atp.

憶昨路繞錦亭東， Vzpomínám si, že tam kde se cesta stáčí na východě od Brokátového pavilonu,

先主武侯同闕宮。 sdílí První vladař s Bojovným markýzem stejný chrám.

崔嵬枝幹郊原古， Větve a kmen impozantně se tyčící do nebe, starobylá planina,

窈窕丹青戶牖空。 nástěnné malby ležící v ústraní, prázdné dveře a okna.

Formulace veršů a stylizace textu se na některých místech nápadně podobají předchozí básni. Chrám se spíše než jako celek, vyjevuje jako suma jeho částí. Setkáváme se s „dveřmi a okny“, ale opět i s „nástěnnými malbami“. Ty jsou „prázdné“ (*kong* 空) a „odlehle“, či „v ústraní“ (*yaotiao* 窈窕).

Podobné výjevy, ovšem poněkud expresivnější a přímočařejší, jsou i v druhém a pátém dvojverší básně „Zhuge [Liangův] chrám“ (*Zhugue miao* 諸葛廟). Nejprve druhé dvojverší.

竹日斜虛寢， Slunce [nad] bambusy sklání se nad prázdnou síní,

溪風滿薄帷。 větru [od] bystřiny, plné jsou tenké závěsy.

Nenápadné, téměř až lyrické líčení přírody je podobně jako v básni „Ministr státu Shu“ (*Shu xiang* 蜀相) popisem úpadku a vylidnění. Podobné výjevy jsou součástí obecnější problematiky prolínání přírody a lidského světa v tradičním konfuciánském světonázoru. Tvořivá příroda, *natura naturans*, která samovolně zasahuje do lidského světa, není v tomto pojetí žádoucí. Nabourávání daných hranic je vnímáno jako nabourávání řádu a návrat do primitivnějšího, barbarského stavu věcí. Slunce sklánějící se nad bambusy a závany větru v tenkých závěsech tak nejsou vyobrazením přírody jako projevu harmonického řádu a útočiště před zmatky světa, ale výrazem nastalého chaosu. K tomuto tématu se ještě navrátíme v další básni. Nyní však k pátému dvojverší básně.

蟲蛇穿畫壁， Hmyz a hadi prolézají skrze nástěnné malby,

巫覡醉蛛絲。 šaman se opil [mezi] pavučinami.

Du Fu opět zaostřuje na stav nástěnných maleb. Není divu, neboť ty jsou v čínských chrámech dodnes jednou z jejich nejkrásnějších a nejbarvitějších částí. O to více šokující je stav, kdy jimi prolézá nejrůznější havěť. Zmínka o opilém šamanovi je zajímavá hlavně z toho hlediska, že se Du Fu poprvé explicitně obrací k lidskému faktoru. Doteď jsme se setkávali především s chrámy uchvacovanými přírodou. Nyní se však přidávají obrazy lidí chovajících se nenáležitě nebo neuctivě. V následujících básních se ještě setkáme s obrazy lidí amplifikujících plynutí času a kontrast s přírodou.

Šesté až desáté dvojverší básně „V úctě jsem navštívil jsem Chrám Prvního vladaře“ (*Ye Xianzhu miao* 謁先主廟), kombinuje mnohé z prvků, které jsme až do teď zmínili.

錦江元過楚， Brokáto­vá řeka vždy protékala skrze [stát] Chu,
劔閣復通秦。 a [pohoří] Jiange opět vede do [státu] Qin.
舊俗存祠廟， [Podle] starých zvyků uchovávají [jeho] chrám,
空山立鬼神。 v prázdných horách vztyčili [tabulky] duchů a božstev.
虛簷交鳥道， Prázdné okapy se kříží s drahami ptáků,
枯木半龍鱗。 seschlé stromy jsou zpola [jako] šupiny draků.
竹送清溪月， Bambusy vyprovází měsíc v průzračné bystřině,
苔移玉座春。 mech se stěhuje do jara nefritového trůnu.
閭閻兒女換， Ve vesnických brankách a uličkách, hoši a dívky, mění se,
歌舞歲時新。 písně a tance, podle ročních dob, obměňují se.

Tato báseň se mírně liší ve své dikci. Na první pohled se zdá, že je vše v pořádku. I přes všechny dějinné zvraty a peripetie chrám stále existuje, je uchováván a předci jsou upokojeni. Další verše však rozvíjejí obraz více méně totožný s předchozími básněmi. Neutěšený stav

chrámu je popisován skrze detaily a nežádoucí propojení s přírodou. Okapy jsou „prázdné“ (*xu* 虛) a stromy v jeho okolí „seschlé“ (*ku* 枯).⁴² Okolí chrámu je neupravené a zarostlé. Pomyslnou špičkou ledovce je popis centrální části chrámu („nefritový trůn“), která je zarostlá mechem. Je nutné si uvědomit, že se pravděpodobně jedná o místo s tabulkami předků, před kterými docházelo k obětem, tzn. o nejposvátnější místo v celé struktuře. Velmi podobně jako v předchozí básni se jedná o nežádoucí stírání hranic mezi světem přírody a světem lidí. Příroda pohlcuje dílo lidských rukou a předznamenává zánik civilizace.

Popis neutěšeného stavu chrámu je zarámován v pesimistickém tónu nemilosrdného plynutí času. Stálé přírodní jevy na počátku ukázky jsou kladeny v kontrast s nestálostí lidského údělu na jejím konci. Hory a řeky tvoří protiklad vůči neustálému střídání generací a proměnám lidské kultury. Zatímco řeky a hory „protékají“ (*guo* 過) a „vedou do“ (*tong* 通), tak lidé a písně se „mění“ (*huan* 換) a „obměňují/jsou nové“ (*xin* 新).

Popis polozapomenutého chrámu v rozpadu lze pozorovat i ve třetím dvojverší čtvrté básně (*qi si* 其四) ze souboru s názvem „Zpívám o svých pocitech nad stopami minulosti – pět básní“ (*Yonghuai guji wu shou* 詠懷古跡五首).

古廟杉松巢水鶴， Jedle a borovice v prastarém chrámu nabízí hnízdiště říčním jeřábům,
歲時伏臘走村翁。 [během] období [svátků] *fu* a *la* se to [zde] hemží vesnickými starci.

Podobně jako v básni „Ministr státu Shu“ (*Shu xiang* 蜀相) je vylidněná atmosféra chrámu naznačena ptactvem, které hnízdí v korunách ušlechtilých stromů. Poměrně plachá divoká zvířata by v chrámu za normálních okolností nemohla být. Jediným obdobím, kdy chrám ožívá, je při příležitosti letních a zimních svátků *fu* 伏 a *la* 臘. Tedy vcelku obligátních návštěv při pevně daných příležitostech, které jsou navíc reprezentovány vesnickými starci. Du Fu tedy sice píše, že občas v chrámu někdo je, ale zdůrazňuje tím naprostý opak. Tedy, že chrám je po většinu roku prázdný a zanedbaný.

Poslední básní, na kterou se ještě podíváme, je sedmislabičné čtyřverší „Prezentováno kmetovi Qingovi jako žádost o opravu chrámu Bojovného markýze, jehož posmrtný portrét se

⁴² „Prázdnými okapy“ se nejspíše myslí okapy „trčící ve vzduchu/v prázdnotě“. Nicméně v paralelním vztahu ke *ku* 枯 se oživuje význam slova *kong* 空 jako „naprázdno“, „marně“.

rozpadá; toho času Cui Qing spravoval Kuizhou“ (*Shang Qing wen qing xiu Wuhou miao yixiang queluo, shi Cui Qing quan Kuizhou* 上卿翁請修武侯廟遺像缺落，時崔卿權夔州).

大賢爲政即多聞， [Když] velký mudrc vládne, tak je o tom velmi slyšet,

刺史真符不必分。 [a když] je provinční guvernér opravdový, [tak] ho není třeba jmenovat do funkce.⁴³

尚有西郊諸葛廟， Na západním předměstí je stále Zhuge [Liangův] chrám,

臥龍無首對江濱。 Spící drak bez hlavy naproti říčnímu břehu.

Báseň je psána ve formě zdvořilé žádosti místnímu úředníkovi o uvedení některé nepravosti na pravou míru. Tento typ básní není nijak neobvyklý a patří ke konvenční žánrové výbavě většiny tangských básníků. Součástí takového typu básní je mnoho zvykových honorifik a frází sloužících k vyjádření úcty adresované osobě. Tomuto typu „adresovaných“, nebo „věnovaných“ básní se budeme ještě věnovat v poslední kapitole.

Poměrně překvapivá je však síla básníková vyjádření, která vyplývá z jeho přímocnosti. Podobizna, nebo portrét Zhuge Lianga, v jednom z jeho chrámů je bez hlavy a říčnímu břehu tak čelí pouze jeho torzo. Toto sdělení je zajímavé z několika důvodů. Je výborným shrnutím problematiky, kterou jsme se v této kapitole zabývali. Těžko hledat lepší příklad nedůstojnosti a neuctivosti, na kterou se Du Fu snažil upozornit, než je zobrazení jeho oblíbeného hrdiny bez hlavy. Samotný akt žádosti naznačuje, že oprava portréту/podobizny nebyla samozřejmostí. Někdo na ni musel upozornit. Stav chrámů skutečně tedy asi neodpovídal Zhuge Liangovu statutu a počty „věřících“ také asi nebyly nijak závratné.

Postoj společnosti k jejím dějinám vypovídá mnoho o jejích kvalitách. Tento aspekt musel být o to patrnější a důležitější ve staré Číně, která na historii a její precedenty tolik dbala. Není samozřejmě možné zjistit, nakolik Du Fu svou poezii stylizoval, ale ať už skutečnost vypadala jakkoliv, tak se jednalo o druh vyjádření a zprávu o světě. Du Fu motiv Zhuge Lianga

⁴³ Vrubovka *fu* 符 je insignií úředního postavení. Jednu půlku měl úředník a druhou příslušná instituce. Sloužila jako důkaz pro výkon moci. *Fenfu* 分符 je již lexikalizovaný výraz ve významu „udělit funkci“. Celé dvojverší funguje jako lichotka.

a jeho rozpadlých chrámů zjevně využíval jako kritiku dobových poměrů a popis světa v rozkladu.

Zhuge Liang jako prostředek útěchy

Du Fuova přichylnost k Zhuge Liangovi rezonuje obzvláště silně v básních, které se zároveň obrací k problémům a neduhům jeho doby. Viděli jsme, jakým způsobem Du Fu tematizuje chátrající Zhuge Liangovy chrámy a vyjadřuje se tak k aktuální politické situaci a domnělému směřování politické garnitury a dynastie k úpadku. Tento Du Fuův postup bychom mohli označit za negativní. Du Fu v těchto básních nepřichází s návrhy na zlepšení současné situace, ale poukazuje pouze k jejím nedostatkům. Básně o chrámech fungují na jednoduché rovině: rozpadlý chrám – mravní úpadek – politický chaos.

Básně v této kapitole se od tohoto narativu odlišují. Zhuge Liang se v nich stává pevným bodem, o který se lze v dobách těžkostí a nestability opřít. Stává se možností ventilace Du Fuových smutků a prostředkem útěchy. Stojí do jisté míry v protikladu proti své funkci v básních o chrámech. Není tím, kdo symbolizuje úpadek doby, ale tím, ke komu se lze obrátit a hledat u něj naději.

Nejprve se zaměříme na sedmislabičnou pravidelnou báseň „Stoupám na věž“⁴⁴ (*Deng lou* 登樓). Ta je jednou z nejslavnějších Du Fuových básní, která se hojně vyskytuje jak v tradičních, tak i moderních čítankách. Spadá do specifického sub-žánru čínské poezie „stoupání do výšin“, ve kterém se fyzické stoupání stává metaforou výstupu myšlenkového. Věž a pohled z výšky se zde stávají momentem zamýšlení, okamžikem emočního vypětí, při kterém je záhodno dát volný projev pocitům svého nitra.

Při čtení je také příhodné mít na paměti starší Wang Canovu 王粲 (177–217) „Popisnou báseň o výstupu na věž“ (*Deng lou fu* 登樓賦), která popisuje poměrně analogickou situaci – útek z hlavního města zničeného válkou. Wang Can v ní propojil rozličné motivy dlouhé tradice básní „stoupání do výšin“ vyskytující se jak v *Knize písní* (*Shijing* 詩經), tak v *Chuských písních* (*Chuci* 楚辭) s podobným motivem ve starověkých filozofických textech (vzpomeňme na Menciova Konfucia, který stoupá na horu Taishan a Podnebesí se mu tak zdá být malé). Wang Canova báseň implikuje představu ušlechtilého muže, který stoupá do výšky, skládá

⁴⁴ Znak *lou* 樓 je zde přeložen konvenčně. Ve skutečnosti se jednalo spíše o vícepatrovou budovu. Kroll (2017: 281) uvádí, že častý překlad slova jako „věž“ vytváří ve čtenáři falešný dojem úzké a vertikální budovy, špatně se však jinak překládá. Nelze než souhlasit.

báseň, ale jehož ambice nedošly naplnění. Zobrazuje zasmušilou bytost soužící se tužbou po vzdáleném domově (Lomová 2005: 141–144).

花近高樓傷客心， Květiny blízko vysoké věže zraňují cizincovo srdce,
萬方多難此登臨。 [v dobách] všudypřítomných a četných pohrom zde stoupám a shlížím
dolů.
錦江春色來天地， Jarní nádech Brokátové řeky přichází [mezi] Nebesy a Zemí,
玉壘浮雲變古今。 vznášející se oblaka [kolem] hory Nefritové pevnosti se proměňují
skrze věky.
北極朝廷終不改， Dvůr polární [hvězdy] se konec konců nezmění,⁴⁵
西山寇盜莫相侵。 nájezdníci ze západních hor – skončete s vpády!
可憐後主還祠廟， [I] politováníhodný Poslední vladař [má] stále svůj chrám,
日暮聊為梁父吟。 při západu slunce zazpívám si píseň *Liangfu*.

Tato báseň byla napsána pravděpodobně na jaře roku 764 v Chengdu. Konec An Lushanova povstání v roce 763 pro Du Fua a jeho současníky znamenal naděje na trvalé znovuoobnovení míru a prosperity dynastie a státu. Povstáními oslabená dynastie Tang se však velmi záhy dostala do problémů způsobených nečekanými invazemi Tibetské říše a Ujgurského kaganátu. Ty se po počátečních pohraničních potyčkách rozhodly k útoku a obsadily hlavní město Chang'an. I přes závěrečný neúspěch jejich tažení se druhá polovina 60. let 8. století nesla v duchu neustálých konfliktů. Jedním z nich bylo i krátké intermezzo tibetské nadvlády nad Chengdu v roce 764, které je historickým pozadím a klíčem k pochopení této básně.

Báseň začíná v modu silného citového vypětí. Ten se u Du Fua často projevuje nevídanou citlivostí básníka k přírodě a jejím projevům. Zde například personifikací květin, pohled na které, básníka zraňuje. Druhý verš nabízí vysvětlení, proč tomu tak je. Svět sužují všudypřítomné a četné pohromy.

⁴⁵ Tj. dvůr císařský.

Ve druhém dvojverší se básník rozhlíží po okolí a před očima se mu zjevuje barvitá jarní krajina hor a řek, ne nepodobná žánru přírodní lyriky *shanshui* 山水. Popis krajiny se přetváří v téměř až kosmickou vizi přesahující prostor a čas. Dvojverší se vztahuje k neúprosně rychlému plynutí času. Přírodní obrazy (řeka, hora) umocňují pocit bezvýznamnosti krátkého lidského života, který plyne stejně rychle jako vznášející se oblaka skrze věky. Tyto významy jsou umocněny poměrně složitou syntaktickou výstavbou tohoto dvojverší, které inverzemi narušuje běžný větný pořádek a do veršů tak přináší určitou nejasnost a mnohoznačnost – dokonce i syntakticky verše svým způsobem trochu plují v časoprostoru.⁴⁶

Zvrat přichází ve třetím dvojverší. Básník je přesvědčen, že císařská dynastie je věčná. Přetrvá navěky a střídání lidských generací ji neovlivní. Vpády tibetských nájezdníků jsou v měřítku kosmického času pouhým zrnkem v písku malicherností. Dynastie bude jako polární hvězda nadále jasně svítit. Básníkovo provolání končí stručným povelům směrem k nepřátelským armádám. Je přesvědčen o pravdivosti svého provolání.

Prostředkem útěchy a pevného přesvědčení v dobách četných zvrátů a nestability je zde básníkovi vzpomínka na Zhuge Lianga. Dokonce i chrámy špatných vládců přetrvávají navěky, neboť jejich vláda byla kosmologickou nutností. Vzpomínka na chrám Posledního vladaře (tj. Liu Shana) je totiž zároveň asociací a vede k pomyšlení na Zhuge Lianga. Vzpomeňme na motivy sepětí vládce a loajálního ministra a na fyzickou blízkost jejich posmrtných chrámů. Báseň je ukončena bezstarostným zpěvem písně *Liangfu*.

Útěcha, kterou básníkovi vzpomínka na Zhuge Lianga a jiné motivy s ním spjatým přináší, je patrná i na významové výstavbě celé básně. Verše překypující citovým pohnutím se v průběhu básně proměňují a končí v klidném, útěšném, ale přesto přesvědčivém tónu. Podobnou přesvědčenost, ale i pocit útěchy můžeme jasně vidět i v desáté básni (*qi shi* 其十) cyklu s názvem „Písně z Kuizhou – deset čtyřverší“ (*Kuizhou ge shi jueju* 夔州歌十絕句).

武侯祠堂不可忘， Chrám Bojovného markýze, na ten nemohu zapomenout,

⁴⁶ Je obecně známým faktem, že Du Fu ve své pozdější poezii rozvolňoval syntaktické struktury a s jazykem experimentoval (Owen 1981: 213–214). Zde se to projevuje kupř. specifickým použitím slov *tian di* 天地 a *gujin* 古今. Jedná se o za sloveso invertované příslovečné určení místa, resp. času? Nebo jde o předměty sloves v kauzativním užití? Tradiční komentáře i moderní interpretace nabízejí mnohost řešení, které však čtenáři možné významy spíše rozšiřují, než zužují. Případům neobvyklé syntaxe (elipsy, segmentace na izolované básnické obrazy, užití slov ve zvláštních syntaktických funkcích, změny v přirozeném slovosledu věty) a obecně otázky zásahů do přirozené struktury jazyka (debata nad existencí jazykového experimentu v tangské poezii) se blíže věnuje Lomová 1995.

中有松柏參天長。 vprostřed rostly borovice a cypřiše, tak vzrostlé [až se] dotýkaly nebes.
干戈滿地客愁破， Celá zem byla poseta štíty a halapartnami, [ale] cizincův smutek se
rozplynul,
雲日如火炎天涼。 slunce v oblacích bylo jako oheň, [ale] spalující nebesa byla chladná.

Báseň začíná popisem bezprostředního okolí chrámu. Vzrostlé borovice, které jsou spolu s bambusem a slivoní symbolem literátské neochvějnosti a houževnatosti, a cypřiše, stromy pevně spjaté s personou Zhuge Lianga, zanechaly v básníkovi hluboký dojem. Na chrám nelze zapomenout ani po tom, co ho již fyzicky opustil.

Motiv útěchy se v básni projevuje ve dvou rovinách. V psychické a fyzické. Chrám Bojovného markýze, kulturního hrdiny a Du Fuova osobního oblíbence, a symbolika vznešených dřevin (vzpomeňme na motiv stromu jako ctnostného muže v ústraní) evokují pocit bezpečí a stability. A tak se i v období nekončících válek („štíty a halapartny“) dokáže básník nad své chmury povznést. Chrám je však i vlahou oázou v období nesnesitelných veder a samotná fyzická přítomnost v něm přináší pocit úlevy. Podobně jako se člověk může za parného dne ochladit ve stínu mohutného stromu, tak i přítomnost na významném místě spjatém s Zhuge Liangem může člověku dodat pocit útěchy a pevné přesvědčení o nutnosti konečného vítězství dobra nad zlem.

Pesimismus a beznaděj

I přes Du Fuovu nezměrnou loajalitu k dynastii a víru ve zvrát k lepšímu se v částech jeho díla můžeme setkat s motivy beznaděje, bezradnosti a celkového pesimismu. Básně s podobnou tematikou jsou převážně pozdějšího data. Pocházejí z doby, kdy se Du Fu toulal daleko od rodného kraje v oblastech na periferii tehdejšího čínského světa. Patrné jsou motivy válek, nájezdnictví, života na okraji civilizace, útlaku lidu, stáří a nemoci, stesku po domově a nemožnosti návratu. Ty se často odehrávají na pozadí nespoutané, krásné, ale divoké přírody jižní Číny.

Zhuge Liang v nich oproti básním v předchozích kapitolách hraje pouze vedlejší roli. Roli člověka, který sice dosáhl velkých věcí, ale již se ztratil v nekonečném toku času. Nevrátí se, a proto má vzpomínání na něj nádech hořkosti. Zdá se, jako by básníkovi s narůstajícím věkem docházely síly a s nimi i schopnost optimismu. Tam, kde by dříve vzpomínka na Zhuge Lianga vyvolala přívál nových sil a naděje, se najedou Zhuge Liang objevuje v té nejbezradnější pozici – po smrti, která, jak víme, nastala, aniž splnil svůj úkol. Podobné je to i s ostatními historickými motivy. Ty postupně ztrácejí svou původní přitažlivost a jsou pouze odrazem neblahé současnosti. Du Fuovo přemítání o historii již není zdrojem inspirace a potěšení, ale vědomím nevyhnutelného zániku všech a všeho.

Pro ilustraci nám postačí dvě básně. První z nich je báseň s názvem „Navečer stoupám do chýše nad řekou Rang“⁴⁷ (*Wan deng Rang shang tang* 晚登瀟上堂).

故躋瀟岸高，	Se záměrem, vystoupal jsem na vysoké břehy řeky Rang,
頗免崖石擁。	[to abych] se vyhnul natěsnaným balvanům u útesů.
開襟野堂豁，	Popustil jsem uzdu svému nitru, venkovská chýše byla rozhlehlá,
繫馬林花動。	uvázal jsem koně a lesní květiny se pohnuly.
雉堞粉似雲，	Cimbuří bylo omítnuté, bílé jako oblaka,

⁴⁷ Chýše/síň nad řekou Rang/u řeky Rang (*Rang shang tang* 瀟上堂) je jedním z mnoha variantních označení tzv. doškové chýše v Rangxi (*Rangxi caotang* 瀟西草堂 nebo *Rangxi caowu* 瀟西草屋), kde Du Fu nějaký čas pobýval.

山田麥無隴。	v horských políčkách pšenka [vysetá] bez mezí.
春氣晚更生，	Jarní páry se navečer znovuzrodily,
江流靜猶涌。	řeka plynula, klidně, [ale] přesto prýštivě.
四序嬰我懷，	Čtyři roční období svíjejí mé nitro,
羣盜久相踵。	bandy nájezdníků, již dlouho jedna následuje druhou.
黎民困逆節，	Černohlavý lid je útrapně svazován těmi, co se protíví zásadám,
天子渴垂拱。	Syn Nebes prahne po vládě nečiněním. ⁴⁸
所思注東北，	Mé myšlenky se soustředí na severovýchod,
深峽轉修聳。	hluboké soutěsky se stáčí ve své zušlechtěné vznešenosti.
衰老自成病，	Chřadnutí a stárnutí přirozeně přináší nemoci,
郎官未爲冗。	[avšak] správce stále ještě není nadbytečný. ⁴⁹
淒其望呂葛，	Chmurná, je jeho tužba [být jako] Lü [Shang] a [Zhu]ge [Liang],
不復夢周孔。	již nesním o [vévodovi z] Zhou a Konfuciovi. ⁵⁰
濟世數嚮時，	Prospívali své době, vypočítávám [ty] z dob minulých,
斯人各枯冢。	[ale] ti [jsou] každý v rozpadajících se mohylách.
楚星南天黑，	Chuské hvězdy, jižní obloha zčernala,
蜀月西霧重。	měsíc [nad] Shu, západní mlha ztěžkla.
安得隨鳥翎，	Jakpak bych mohl následovat ptačí perutě? –

⁴⁸ *Chuigong* 垂拱 je odkaz na, v plném znění, úsloví *chuyi gongshou* 垂衣拱手, tj. „[nechat] oblečení viset a založit ruce“. Jedná se o odkaz na starý politicko-filozofický koncept vlády nečiněním (*wuwei* 無爲). Zde v poměrně v ironickém užití.

⁴⁹ Zde Du Fu odkazuje sám k sobě skrze jednu ze svých mála oficiálních pozic. Funkce „správce“ často neoficiálně odkazovala k jiným postům (Hucker 1986: 302). Zde je na mysli Du Fuova pozice čekatele na ministerstvu (veřejných) prací spadající pod kancelář *shangshu* (*shangshu gongbu yuanwailang* 尚書工部員外郎).

⁵⁰ Zhou je vévoda z Zhou 周公 (tradičně 11. st. př. n. l.), který byl vzorným ministrem zhouského krále Wua 周武王. Po dobu několika let byl regentem, ale pokojně předal moc legitimnímu následníkovi trůnu. Du Fu si zde hraje se slavným Konfuciovým výrokem o tom, že chřadne, neboť se mu již dlouho nezdálo o vévodovi z Zhou.

迫此懼將恐。 trýzní mne to strachem a obavami.

Tato řazená báseň *pailü* se sestává ze tří částí po čtyřech dvojverších. První z nich rozvíjí téma navozené v názvu, tedy stoupaní ke své chýši a popis okolí. Druhá se věnuje politickým reáliím Du Fuovy doby a jeho osobním problémům. Poslední z nich je básníkovou zpovědí o jeho nenaplnitelných vizích a přáních. S výjimkou první, úvodní části se báseň nese v pesimistickém a beznadějném duchu načrtnutém v úvodu kapitoly.

Zmínka o Zhuge Liangovi v básni je součástí tématu neúprosného plynutí času a stárnutí. Jarní krajina plná života v úvodu básně není než trpkou ironií. Básník se soustředí na popis mraků plynoucích na obloze a řeky neustále se deroucí kupředu, tj. skutečností, které plynutí času pouze umocňují. Tato pesimistická skutečnost je explicitně vyjádřena na začátku druhé části básně („čtyři roční období svíjejí mé nitro“) a dále je rozvíjena motivem chřadnutí a stařeckých nemocí. Tvůrčí aluze na starší text (viz poznámka pod čarou týkající se vévody z Zhou) motiv umocňuje.

Postava Zhuge Lianga figuruje také jako součást obav o politický osud země. I přes své stáří se básník o její blaho snaží aktivně zasluhovat („mé myšlenky se soustředí na severovýchod“, tj. na svou domovinu, ale také na hlavní město říše), ale veškeré snažení má trpkou pachut'. Mudrci dávnověku, kteří prospívali své době, všichni dávno spočívají v rozpadajících se mohylách (vzpomeňme na téma rozpadajících se chrámů).

Báseň končí vizí černající oblohy a ztěžklé mlhy, symbolizující pravděpodobně nemožnost návratu na rodný sever (a zároveň místo vlády). Četné hluboké soutěsky by sice bylo možné přeletět jako pták, ale cožpak je to možné? Posledním veršem básník deklaruje veškerý svůj strach a obavy.

Na podobné motivy můžeme narazit i v kratší sedmislabičné pravidelné básni „Noc ve věži“ (*Ge ye* 閣夜).

歲暮陰陽催短景， Síly přírody ke konci roku popohánějí krátký denní svit,⁵¹

天涯霜雪霽寒宵。 mráz a sníh nad obzorem utichají ve studené noci.⁵²

⁵¹ Doslova *yin* a *yang*, tj. kosmické síly, které v tradiční čínské kosmologii určují řád a chod světa.

⁵² *Ji* 霽 také jako „přestat sněžit“.

五更鼓角聲悲壯， Zvuk bubnů a polnic během páté hlídky je žalostný, [přec] impozantní,
 三峽星河影動搖。 odraz Mléčné dráhy ve Třech soutěskách se třepotá a kýve.
 野哭幾家聞戰伐， Pláč v divočině několika rodin – [to] zaslechli o bojích,
 夷歌是處起漁樵。 barbarské písně všude dokola – [to] se linou od rybářů a dřevorubců.
 卧龍躍馬終黃土， Spící drak i Skákající oř nakonec [skončili] v hnědožluté hlíně,⁵³
 人事音書漫寂寥。 zprávy o záležitostech lidského světa – všeprostopující samota.

Zimní přenocování během utichající bouře ve vícepatrové budově je spouštěčem přemítání o osobních i státních problémech. Tím je i motiv nočního bdění, jedna ze stálíc klasické čínské poezie. Báseň umně a stručně kombinuje všechny motivy básně předchozí. Krátící se zimní dny symbolizují plynutí času, pláč v divočině a barbarské písně nestabilní politickou situaci a básníkův pobyt v dalekých končinách, kulturní hrdinové pohřbení ve žlutohnědé hlíně zmar a beznaděj, a stále nepřicházející zprávy ze „světa lidí“ básníkovu samotu a obavy.

Kromě syntakticky složitějšího třetího dvojverší, u kterého se nabízí rovnou několik možných interpretací a překladů (viz Owen 1981: 213–214), je báseň ve svých vyjádřeních přímá a jasná. Dvojverší jsou přísně paralelně vystavěná a výstavba básně je vzorným příkladem ideální struktury rozdělené na úvod, rozvedení, zvrát a syntézu (*qi cheng zhuan he* 起承轉合). Svou přímočarostí a precizním zpracováním svým způsobem zesiluje pesimistický dojem a celkovou beznaděj.

⁵³ Skákající oř (*Yuema* 躍馬) je Gongsun Shu 公孫述 (?–36). Gongsun Shu pocházel ze zámožné úřednické rodiny. Během vlády dynastie Xin 新 uzurpátora Wang Manga 王莽 (45 př. n. l.–23 n. l.) se stal správcem oblastí v okolí města Chengdu 成都. V pozdějších letech vyhlásil svrchovanou dynastii Cheng 成 (podle Chengdu) a zemřel při obraně svých držav v boji s císařem Guangwu 光武 (5 př. n. l.–57 n. l.) během sjednocovacího procesu dynastie východní Han. Byl schopným administrátorem a je pevně spjatý s dějinami jihozápadní Číny a státu Shu 蜀.

Věnované básně

Poslední skupinu básní, kterou se budeme zabývat, budeme pro naše potřeby nazývat básněmi věnovanými. Je to skupina v tradiční klasifikaci čínské literární kritiky neexistující, a zde je vytvořena zcela uměle a *ex post*. Má nicméně své opodstatnění. Zde do ní řadíme především básně typu „Věnuji...“ (*zeng* 贈) či „Loučím se s...“ (*bie* 別), které tradičně existují jako samostatné kategorie, dělené podle okolností „věnování“.

Velká část tradiční čínské poezie byla poezií příležitostnou, tj. psaná v rámci společenských konvencí a na přesně daná témata. K dobrému mravu patřilo právě i psaní básní věnovaných přátelům, známým, zesnulým nebo nadřízeným. Básně tohoto typu měly často vcelku pevně danou strukturu a následovaly poměrně ucelenou řadu nepsaných pravidel. Věnované básně, kterými se budeme nyní věnovat, se sobě strukturně i obsahově značně podobají. Jsou popisné, psané v ceremoniálním stylu, líčí vynikající kvality adresáta a jeho rodiny a často značně historizující. Posledně zmíněným znakem se míní chronologické ztvárnění minulosti. Je to právě zde, kde Du Fu dostává své (reduktivní) pověsti konfuciánského básníka historie.

Nás bude zajímat, jak v těchto básních figuruje postava Zhuge Lianga. Až do teď jsme se seznamovali s básněmi buďto přímo zobrazujícími Zhuge Lianga, a tímto způsobem dále tvořící jeho legendu, nebo básněmi, ve kterých Zhuge Liang figuroval sice spíše jako motiv, nicméně motiv, který tvoří integrální a významnou významotvornou součást básně.

Básně tohoto typu bývají velmi dlouhé. Pro naše potřeby bohatě postačí, vypůjčíme-li si pasáže, které se Zhuge Liangem přímo zabývají a zbytek básně stručně parafrázujeme. Jejich kompletní překlad se nicméně nachází v přílohách. První básní, na kterou se zaměříme, je třetí (*qi san* 其三) z cyklu „Osm žalozpěvů“ (*Ba aishi* 八哀詩) s názvem „Věnováno Yan Wuovi, [posmrtně jmenovanému] náměstkem po levici, vévodovi z Zheng“ (*Zeng zuo pushe zhenguo gong Yan gong Wu* 贈左僕射鄭國公嚴公武), o celkové délce šedesát osm veršů.

Yan Wu byl významným úředníkem a správcem Chengdu a přilehlých oblastí právě v dobách, kdy se v nich pohyboval i Du Fu. Byl Du Fuovým patronem, kterému udělil některé méně významné, či neoficiální poradní funkce. Du Fu tak zažil jedno z nejstabilnějších a nejšťastnějších období druhé poloviny svého života (viz Du Fuova došková chýše *Du Fu cao*

tang 杜甫草堂). Tato báseň tudíž není pouhou formalitou, ale pravděpodobně autentickým vyjádřením citů vůči příteli a chlebovárci.⁵⁴

Báseň si můžeme rozdělit na tři části. Byla by možná sice mnohem detailnější a strukturovanější analýza, pro naše potřeby by to však bylo spíše kontraproduktivní. Prvních dvanáct veršů líčí skvělost Yan Wuova charakteru a jeho zázračné mládí. Typické je zdůrazňování oceňovaného kultu nadání. Dalších dvacet veršů popisuje počátek An Lushanova povstání, jeho průběh (s přihlédnutím k osobním činům Yan Wua) a konečné vítězství. Verše 33–58 nabízí podrobný výčet Yan Wuových ctnostných skutků, ale i jeho poměrně turbulentní kariéru. Je vyobrazen jako válečník (*wu* 武), ale i jako civilní administrátor (*wen* 文). Ve zbytku básně tematizuje Du Fu Yan Wuovu smrt, vyjadřuje svůj smutek, ale také se v básni sám objevuje.

Báseň obsahuje velmi složitou, bujnou symboliku, mnohost přirovnání, aluzí a intertextových narážek. Text je celkově velmi hutný a odpovídá své ceremoniální funkci. Yan Wu je přímo přirovnáván k nejméně dvanácti historickým osobám a další dvě se objevují v nepřímých aluzích. Zhuge Liang se objevuje ve verši čtyřicet jedna.

諸葛蜀人愛， Zhuge [Liang], milován shuským lidem,

文翁儒化成。 kmet Wen, proměna [ve stylu školy] Ru dokonána.⁵⁵

Jednou z osob, ke které je Yan Wu přirovnáván, je i Zhuge Liang. Zdůrazňováno je přitom především jejich působení ve stejné oblasti a úcty, které se těšili u místního lidu. Tillman (2002b: 309–310) upozorňuje na skutečnost, že verš byl tradičními komentátory přijímán velmi rozporuplně, nebo byl přímo kritizován. Srovnávání nedávno zesnulého provinčního guvernéra s legendární osobou Zhuge Lianga jim přišlo nepatřičné a v rozporu s jinými Du Fuovy básněmi o něm. Tillman argumentuje především svou tezí, že Zhuge Liang nebyl v Du Fuově době zdaleka tak známou a nedotknutelnou osobností. Nám postačí, že Zhuge Liang figuruje pouze jako přirovnání. Otázka úcty, či neúcty pro nás není tak důležitá. Du Fu ani tak nesnižoval Zhuge Liangovu hodnotu, jako projevoval nejvyšší úctu svému příteli.

⁵⁴ Více k Yan Wuovi a jejich vztahu viz Hung 1952: 184–188 a 206–218.

⁵⁵ Kmet Wen byl guvernérem Shu během vlády západohanského císaře Jinga 漢景帝. „Školy“, které založil, měly zvýšit úroveň a vliv konfuciánského učení v celé oblasti.

Podobně figuruje Zhuge Liang i v básni „Loučím se s Zhang Jianfengem, třináctým potomkem“⁵⁶ (*Bie Zhang shisan Jianfeng* 別張十三建封) o délce čtyřicet dva veršů. Ta opět následuje historizující, narativní postup. Adresát byl totiž potomkem jednoho z významných hodnostářů, kteří se zasadili o založení dynastie Tang. Prvních deset veršů se věnuje historii dynastie Tang, ale i počátku jejího úpadku. Verše 11–26 popisují historii rodiny adresáta a okolnosti jejich setkání. Poslední část básně líčí důvod odchodu adresáta (jde sloužit v bojích proti barbarům), Du Fuův smutek, ale i víru v adresátovu dobrou službu. Adresát je stylizován do podoby bujného oře, který se vydává na jízdu za záchranu dynastie. Jsou to právě tyto motivy říše v rozkladu, ve kterých se objevuje zmínka o Zhuge Liangovi (verše 31–38).

主憂急盜賊，	Vládce se chmuří kvůli banditům,
師老荒京都。	armáda zestárla, zpustlé je, hlavní město.
舊丘豈稅駕，	Jakpak je možné odhodit otěže na starých kopcích? ⁵⁷ –
大廈傾宜扶。	když se stavení naklání, je třeba ho podepřít. ⁵⁸
君臣各有分，	Vladař i ministr, každý má svůj úděl,
管葛本時須。	Guan [Zhong] i [Zhu]ge [Liang] vyrostli z dobových potřeb. ⁵⁹
雖當霰雪嚴，	Ačkoliv se nacházíme v kruté plískanici,
未覺栝柏枯。	nepostřehl jsem, že by jalovec či cypřiš povadly. ⁶⁰

Tato část básně nápadně připomíná Du Fuovy popisy rozpadlých chrámů v okolí Chengdu a Kuizhou, ve kterých rozpad významných pamětihodností, znamená i rozklad státu. Je úkolem adresáta, bujného oře, aby se ani v těchto chvílích nezastavil a pokračoval ve svém úkolu (vzpomeňme na motiv loajálního ministra). Připomínány jsou příklady dávnověku –

⁵⁶ Označování osob přízviskem odvozeným z pořadí mezi sourozenci (podle věku) má v čínské tradici své nezapomenutelné místo. Vyskytovalo se však hlavně mezi přáteli a mělo familiární nádech. V názvu básně působí velmi neformálně. Znamená buď blízký vztah mezi autorem a adresátem (v tomto případě nepravděpodobné), nebo silnou identifikaci autora s adresátem (pravděpodobnější vysvětlení).

⁵⁷ „Staré kopce“ symbolizují domovinu.

⁵⁸ „Stavení“ je dynastie/stát.

⁵⁹ Guan Zhong 管仲 (720–645) byl významným filozofem a vzorným ministrem státu Qi 齊.

⁶⁰ Cypřiš je symbolem Zhuge Lianga. Vzhledem k výstavbě tohoto a předchozího dvojverší se lze domnívat, že jalovec je symbolem Guan Zhonga.

Guan Zhong a Zhuge Liang. Podobně jako v předchozí básni zde příměr k Zhuge Liangovi figuruje pouze jako projev úcty. Přítomny jsou nicméně i motivy, které jsme viděli v jiných básních.

Na závěr ještě první báseň (*qi yi* 其一) ze dvou s názvem „Napsáno, když jsem zaslechl, že se konalo pohřební procesí a rakev ministra Fanga byla z Langzhou přesunuta do východního hlavního města a znovu uložena do země – dvě básně“ (*Chengwen gu Fang xianggong lingchen zi Langzhou qibin gui zang Dongdu you zuo er shou* 承聞故房相公靈輓自閬州啟殯歸葬東都有作二首).

遠聞房太尉，	Z dále jsem zaslechl, že [ostatky] vrchního velitele Fanga,
歸葬陸渾山。	byly poslány zpět a pochovány na hoře Luhun. ⁶¹
一德興王後，	Poté co s neochvějnou ctností pozvedl krále,
孤魂久客間。	jeho osamělá duše po dlouhou dobu dlela [ve světě] jako cizinec.
孔明多故事，	[Jako] Kongming – mnoho někdejších skutků,
安石竟崇班。	[jako] An Shi – nakonec povýšen ve funkci. ⁶²
他日嘉陵涕，	Slzy dřívějšíka od řeky Jialing, ⁶³
仍霑楚水還。	se navrátily, a stále smáčí [vodstva] řeky Chu.

Báseň je projevem radosti nad tím, že se ostatky významného muže přesouvají z dočasného hrobu zpět na rodinné pohřebiště. Pochování na jiném než rodném místě je ve staré čínské tradici analogií k vykořenění během života. Duše zesnulého nemůže nalézt klid, není jí řádně obětováno a bloudí po světě jako cizinec (to je v básni explicitně tematizováno). Po úvodu, který plně koresponduje s názvem básně a tematizování vykořeněnosti adresátovy duše,

⁶¹ Poblíž východního hlavního města Luoyangu 洛陽.

⁶² An Shi je Xie An 謝安 (320–385), v mládí „skrytý muž“ a později první ministr během období dynastie Jin 晉. Je znám především jako ten, kdo dynastii Jin vedl v kritickém momentu bojů s dynastií Fu Qin 苻秦. Xie Anův význam umocňuje i vážnost Zhuge Liangovu.

⁶³ Du Fu již dříve navštívil místo dočasného pohřebiště Fang Guana v Langzhou 閬州 a o návštěvě napsal báseň.

následuje přirovnání k ctnostným mužům minulosti. Podobně jako v předchozích básních se Zhuge Liang objevuje ve funkci uctivého honorifika.

Je patrné, že Zhuge Liang objevující se ve věnovaných básních je odlišný od Zhuge Lianga v předchozích kapitolách. Básně nijak zásadně nevytváří jeho obraz a narativ a on v nich zase nevystupuje jako naprosto zásadní a neoddělitelný prvek. Je spíše doplňkem, projevem nejvyšší úcty přátelům a lidem, které Du Fu obdivoval. Takové básně Zhuge Lianga nijak neponižují. Ten se v nich akorát vyskytuje ve spárech možností konvenčního básnického vyjádření. To zdůrazňuje aluzi před explicitním vyjádřením a popisuje skutečnost spíše za použití detailu než celku. Pro nás mohou být důkazem toho, že Du Fu měl Zhuge Lianga na mysli i v dobách a při příležitostech, které se ho přímo netýkaly. Podkrešují jeho důležitost v Du Fuových očích a možná i dokládají Zhuge Liangův význam, navzdory názoru, že v Du Fuově době ještě nebyl tak vážený.

Závěr

Pokusme se na závěr, vzdálit od mikroskopického pohledu analýzy jednotlivých básní, nahlédnout na ně jako na celek a shrnout některé myšlenky, kterých bystrý čtenář sice jistě nahlédl, ale které byly doposud pouze naznačeny. Ukazuje se, že i přes veškerou různorodost rozebíraného materiálu je postava Zhuge Lianga v básních propojena vcelku koherentní myšlenkovou linkou, která nabízí poměrně jasné odpovědi na naše otázky.

Viděli jsme, že Du Fu Zhuge Lianga zobrazuje na třech základních rovinách. Líčí ho jako loajálního ministra, člověka, který věrně slouží svému pánovi v životě i po smrti, plní jeho plány, ale zároveň je, po vzoru všech příkladných ministrů, sám osnuje a prosazuje, jako geniálního стратега, který neváhá jít vstříc nepřátelům, ale zároveň je neporáží za použití hrubé síly, ale spíše za pomoci důvtipu a lstí, a jako „skrytého muže“, který je bytostně vrostlý do starobylé poustevnické tradice, ve které nachází klid, ale zároveň je za příhodných podmínek připraven nabídnout své schopnosti všanc.

V tomto duchu není Du Fu originální. Jeho líčení pevně zapadá do narativu, který se začal utvářet již záhy po Zhuge Liangově smrti a jehož ztělesněním je Zhuge Liangova biografie v Chen Shouově *Kronice Tří říší*. Ten se sice, v detailech, v následujících staletích mírně přetvářel, jak je patrné např. na Pei Songzhiově komentáři z pátého století (vzpomeňme na Zhuge Lianga jako vojenského génia), ale v Du Fuově době již byl patrně poměrně vykrystalizovaný a upevněný. Du Fu samozřejmě téma zpracovává po svém. Vztahuje ho na svou vlastní situaci a přetváří ho svým specifickým stylem. Nechybí ani začlenění tématu do pověstného jazykového experimentu, který je tolik příznačný pro pozdější Du Fuovu poezii.

Dalším zjištěním, které by bylo vhodné explicitně zmínit je i Du Fuovo vědomí historické spřízněnosti. Když Du Fu ve svých básních přemítá o historii, přemítá zároveň i o nejpalčivějších otázkách své doby. Zkoumané básně naznačují, že si Du Fu byl vědom podobností a paralel, které 2. pol. 8. století nabízí v porovnání s dobou, ve které žil Zhuge Liang. Du Fu i Zhuge Liang žili v době, ve které se císař, svorník společenského a politického řádu, stal pouhou figurkou na poli historie. S tou výjimkou, že o jeho dalším tahu rozhodoval spíše tlak okolností a rozličné šedé eminence. Du Fu byl svědkem událostí, které znamenaly rozklad posvátného řádu a přirozeně se tak obrátil jak k precedentům slavné minulosti, tak i k dobám, kdy se řád hroutil a dynastie podobně upadala.

Zdá se, že se, možná i pod vlivem míst, po kterých se v závěru svého života toulal, vzhlédl v ambiciózním Zhuge Liangovi, který se jal pohnuté době prospět, a který zároveň dostal šanci své schopnosti prokázat. Du Fu si jako, v tradičním náhledu, neúspěšný příslušník privilegované vrstvy, zcela určitě připadal zneuznaný a Zhuge Liang mu nabízel možnost sebeidentifikace a projekce svých vlastních přání. Du Fu ve svých básních nejen píše, že Zhuge Liang byl loajální, ale zároveň říká, že je loajální i on sám. Píše, že Zhuge Liang byl modelovým příkladem „skrytého muže“, který byl objeven, ale zároveň si nepochybně přál, sám vyjevit své schopnosti.

Zároveň se však mnoho básní nese v melancholickém duchu. Pohled na zchátralé chrámy ukazuje, že Du Fu je sám. Ten se tak s Zhuge Liangem sebeidentifikuje nejen na rovině úspěchu, ale i na rovině neúspěchu. Dokonce i bájný Zhuge Liang ve své misi sjednotit rozdělené Podnebesí neuspěl. Cožpak má veškeré jeho snažení nějaký smysl?

Bibliografie

Prameny

Chen Shou 陳壽. *San guo zhi* 三國志 [online]. Dostupné na: <http://hanchi.ihp.sinica.edu.tw> (navštíveno 10. 11. 2020).

Xiao Difei 蕭滌非 (ed.) (2014). *Du Fu quanji jiaozhu* 杜甫全集校注. Beijing: Renmin wenxue chubanshe.

Překlady

Hawkes, David (1987). *A Little Primer of Tu Fu*. Hong Kong: The Chinese University of Hongkong.

Owen, Stephen (přel.) (2016). *The Poetry of Du Fu*. Boston: De Gruyter. [orig. Du Fu 杜甫 (712–770)] Dostupné na: <https://www.degruyter.com/view/product/246946> (navštíveno 10. 11. 2020).

Slovníky

Han dian 漢典. Dostupné na: <https://www.zdic.net/> (navštíveno 21.2.2021)

Hucker, Charles O. (1986). *A Dictionary of Official Titles in Imperial China*. Taipei: Southern Materials Center.

Kroll, Paul W. (2017). *A Student's Dictionary of Classical and Medieval Chinese*. Leiden: Brill.

Literatura

Berkowitz, Alan J. (1992). The Moral Hero: A Pattern of Reclusion in Traditional China. *Monumenta Serica* 40: 1–32. Dostupné na: <https://www.jstor.org/stable/40726938> (navštíveno 21. 2. 2021)

de Crespigny, Rafe (2007). *A Biographical Dictionary of Later Han to the Three Kingdoms (23–220 AD)*. Leiden: Brill.

Dien, Albert E. a Knapp, Keith N. (ed.) (2019). *The Cambridge History of China: The Six Dynasties, 220–589*. Cambridge: Cambridge University Press.

Farmer, J. Michael (2001). What's in a Name? On the Appellative "Shu" in Early Medieval Chinese Historiography. *Journal of the American Oriental Society* 121: 44–59. Dostupné na: <https://www.jstor.org/stable/606728> (navštíveno 10. 11. 2020).

Frankel, Hans H. (1978). *The Flowering Plum and the Palace Lady: Interpretations of Chinese Poetry*. New Haven and London: Yale University Press.

Henry, Eric (1992). Chu-ko Liang in the Eyes of his Contemporaries. *Harvard Journal of Asiatic Studies* 52: 589–612. Dostupné na: <https://www.jstor.org/stable/2719173> (navštíveno 10. 11. 2020).

Higgins, Kathleen M. (2013). Loyalty from a Confucian Perspective. *Nomos* 54: 22–38. Dostupné na: <https://www.jstor.org/stable/24220172> (navštíveno 16. 3. 2021)

Hung, William (1952). *Tu Fu: China's Greatest Poet*. Cambridge: Harvard University Press.

Chan, Timothy Wai Keung (2007). Wall Carvings, Elixirs, and the Celestial King: An Exegetic Exercise on Du Fu's Poems on Two Palaces. *Journal of the American Oriental Society* 127/4: 471–489. Dostupné na: <https://www.jstor.org/stable/20297311> (navštíveno 30. 3. 2021)

Cheng, Anne (2006). *Dějiny čínského myšlení*. Praha: DharmaGaia.

Chou Shan Eva (1995). *Reconsidering Tu Fu: literary greatness and cultural context*. New York: Cambridge University Press.

Liu, James J. Y. (1962). *The Art of Chinese Poetry*. London: Routledge and Kegan Paul.

- Lomová, Olga (1995). *Čítanka tangské poezie*. Praha: Karolinum.
- Lomová, Olga (2005). Wang Can: Popisná báseň o výstupu na věž. *Studia Orientalia Slovaca IV*: 141–152.
- McMullen, David L. (2001). Recollection without Tranquility: Du Fu, the Imperial Gardens and the State. *Asia Major* 14/2: 189–252. Dostupné na: <https://www.jstor.org/stable/41645580> (navštíveno 30. 3. 2021)
- Michael, Thomas (2015). Shamanism Theory and the Early Chinese *Wu*. *Journal of the American Academy of Religion* 83/3: 649–696. Dostupné na: <https://www.jstor.org/stable/24488180> (navštíveno 23. 3. 2021)
- Milburn, Olivia (2016). *The Spring and Autumn Annals of Master Yan*. Leiden: Brill.
- Owen, Stephen (1981). *The Great Age of Chinese Poetry: The High T'ang*. New Haven: Yale University Press.
- Owen, Stephen (1992). *Readings in Chinese Literary Thought*. Cambridge, Massachusetts and London: Harvard University Press.
- Peng Wenbin (2011). Ethnic Memory and Space: Legends of Zhuge Liang in Southwest China. *Inner Asia* 13: 141–159. Dostupné na: <https://www.jstor.org/stable/24572139> (navštíveno 10. 11. 2020).
- Sawyer, Ralph D. (2014). *Zhugē Liang: Strategy, Achievements, and Writings*. North Charleston, South Carolina: CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Schneider, David K. (2012). *Confucian Prophet: political thought in Du Fu's poetry (752–757)*. Amherst, New York: Cambria Press.
- Sokol, Jan (1996). *Malá filosofie člověka*. Praha: Vyšehrad.
- ter Haar, Barend J. (2017). *Guan Yu: The Religious Afterlife of a Failed Hero*. Oxford: Oxford University Press.
- Tillman, Hoyt C. (2002a). Historic Analogies and Evaluative Judgments: Zhuge Liang as Portrayed in Chen Shou's "Chronicle of the Three Kingdoms" and Pei Songzhi's Commentary. *Oriens Extremus* 43: 60–70. Dostupné na: <https://www.jstor.org/stable/24047592> (navštíveno 10. 11. 2020).

Tillman, Hoyt C. (2002b). Reassessing Du Fu's Line on Zhuge Liang. *Monumenta Serica* 50: 295–313. Dostupné na: <https://www.jstor.org/stable/40727501> (navštíveno 10. 11. 2020).

Twitchett, Denis (ed.) (1979). *The Cambridge History of China: Sui and T'ang China, 589-906*. Cambridge: Cambridge University Press.

Watson, Burton (1971). *Chinese Lyricism: Shih Poetry from the Second to the Twelfth Century, with Translations*. New York: Columbia University Press.

Yü Ying-Shih (1987). "O Soul, Come Back!" A Study in The Changing Conceptions of The Soul and Afterlife in Pre-Buddhist China. *Harvard Journal of Asiatic Studies* 47/2: 363–395. Dostupné na: <https://www.jstor.org/stable/2719187> (navštíveno 21. 2. 2021)

Zádrapa, Lukáš (2011). Není vůle jako vůle – o slovu *zhi* v klasické čínštině. *Nový Orient* 66/2: 44–46.

Přílohy

八哀詩 其三

贈左僕射鄭國公嚴公武

Osm žalozpěvů – báseň třetí

Věnováno Yan Wuovi, [posmrtně jmenovanému] náměstkem po levici, vévodovi z Zheng

鄭公瑚璉器，	Vévoda z Zheng [byl jako] nádoba <i>hulian</i> , ⁶⁴
華岳金天晶。	krystal z Kovových Nebes od posvátné hory Hua. ⁶⁵
昔在童子日，	V minulosti, za svých jinošských let,
已聞老成名。	byl už znám pro svou vyspělost.
嶷然大賢後，	Mladý a důvtipný, potomek velkého mudrce, ⁶⁶
復見秀骨清。	lze spatřit čistotu jeho vynikajícího charakteru.
開口取將相，	Když otevřel ústa, [tak mluvíval o tom], že se stane generálem, či ministrem,
小心事友生。	a s péčí se staral o přátele.
閱書百紙盡，	Při studiu, stovky stránek bylo přečteno,
落筆四座驚。	při psaní, [hosté] po čtyřech stranách užasli.
歷職匪父任，	Do funkcí, které zastával, nebyl dosazen otcem, ⁶⁷

⁶⁴ Druh obětní nádoby používané v chrámech předků. Symbol talentu pro vládu a správu země.

⁶⁵ Yan Wu se narodil v okolí posvátné hory Hua (dnešní Huashan 華山 v provincii Shaanxi 陝西), nejzápadnější z pěti. Západ je v tradiční čínské kosmologii spojován s prvkem/fází kovu (*jin* 金). Císař Xuanzong 玄宗 udělil v roce 713 božstvu hory Hua titul krále Kovových nebes (*Jintian wang* 金天王).

⁶⁶ Yan Wu byl synem Yan Tingzhiho 嚴挺之, též poměrně důležitého úředníka.

⁶⁷ Vysocí státní úředníci mohli dle práva nakupovat některé nižší posty pro své potomky. Yan Wu se ale vypracoval sám.

嫉邪常力爭。 nenáviděl podlost a vždy proti ní silou brojil.
 漢儀尚整肅， Hanský obřad vyzdvihoval řádné a důstojné,
 胡騎忽縱橫。 [ale poté] huští nájezdníci z ničeho nic vytáhli do pole.⁶⁸
 飛傳自河隴， Rychlostí letu vyrazil z He[xi] a Long[you],⁶⁹
 逢人問公卿。 při setkání s ostatními se vyptával na vévody a hodnostáře.
 不知萬乘出， Netušil, kam se stáhlo desetitisícero vozů,⁷⁰
 雪涕風悲鳴。 [a tak si] za skučení žalostného větru setřel slzy.
 受詞劍閣道， Rozkazy získal na jiangeských cestách,⁷¹
 謁帝蕭關城。 a ohlásil se u císaře v pevnosti v Xiaoském průsmyku.⁷²
 寂寞雲臺仗， Tichá byla, stráž Nebeské terasy,⁷³
 飄飄沙塞旌。 a praporce v písčitém pohraničí se kolébaly ve větru.
 江山少使者， Poslů [přicházejících od] řek a hor bylo poskrovnu,
 笳鼓凝皇情。 císař byl [za zvuků] píš'al a bubnů ponořen v myšlenkách.
 壯士血相視， Smělí mužové se na sebe dívali krvavým pohledem,
 忠臣氣不平。 věrní ministři byli neklidní.
 密論貞觀體， Pečlivě prodiskutovali styl vlády éry Zhenguan,⁷⁴
 揮發岐陽征。 a projednali qiyangskou výpravu.⁷⁵
 感激動四極， Pocit vzruchu pohnul čtyřmi nejzazšími body,

⁶⁸ Odkaz k počátku An Lushanova povstání v roce 755.

⁶⁹ Tj. ze západních oblastí dnešní provincie Gansu 甘肅, kde v té době sloužil.

⁷⁰ Tj. dvůr a císař Xuanzong, který se stáhnul do Chengdu v dnešní provincii Sichuan 四川.

⁷¹ Důležitá spojnice na pomezí dnešních provincií Gansu, Shaanxi a Sichuan.

⁷² Přírodní průsmyk a zároveň strategicky důležitý obranný val ve stejné oblasti. Císařem je zde míněn císař Suzong 肅宗 (711–762), který se při úprku svého otce Xuanzonga chopil moci a počal organizovat aktivní obranu.

⁷³ Tj. nebylo zpráv od emeritního císaře Xuanzonga v Chengdu.

⁷⁴ Zhenguan 貞觀 byla císařská éra vyhlášená druhým tangským císařem Taizongem 太宗 (598–649). Je spojena s nebývalým rozmachem a stabilitou země během jeho vlády.

⁷⁵ Qiyang 岐陽 je místní jméno. Císař Suzong zde shromažďoval svá vojska.

聯翩收二京。	obě hlavní města byla jedno za druhým znovudobyta.
西郊牛酒再，	Na západním předměstí se opět objevili buvoli a víno,
原廟丹青明。	v chrámu předků jasně zářila červeně a zeleň/modř [nástěnných maleb].
匡汲俄寵辱，	Kuang [Heng], nebo Ji [An], [nejprve] přízeň, [a pak] náhlá nemilost, ⁷⁶
衛霍竟哀榮。	Wei, nebo Huo, nakonec posmrtné pocty. ⁷⁷
四登會府地，	Čtyřikrát nastoupil do služby v úřadu <i>huifu</i> , ⁷⁸
三掌華陽兵。	třikrát se chopil vojsk v Huayang. ⁷⁹
京兆空柳色，	V prefektuře Jingzhao, vrby vyjevily své barvy nadarmo, ⁸⁰
尚書無履聲。	kancelář <i>shangshu</i> byla bez klapotu jeho podrážek. ⁸¹
群鳥自朝夕，	Hejna ptáků [odlétala] ráno a [přilétala] navečer, ⁸²
白馬休橫行。	[muž] na bílém koni přestal svévolně konat. ⁸³
諸葛蜀人愛，	Zhuge [Liang], milován shuským lidem,
文翁儒化成。	kmet Wen, proměna [ve stylu školy] Ru dokonána. ⁸⁴
公來雪山重，	Když jste, vévodo, přišel, byly Sněžné hory těžké,

⁷⁶ Kuang Heng 匡衡 byl prvním ministrem císaře Yuana 漢元帝 během vlády dynastie západní Han. Později byl vykázán a degradován na úroveň prostého člověka. Ji An 汲黯 byl také úředníkem během dynastie západní Han. Byl mnohokrát vrhnut do vyhnanství. I Yan Wu se dostal do nemilosti kliky kolem prvního ministra Fang Guana 房瑄 a byl jeden čas nucen sloužit v Bazhou 巴州.

⁷⁷ Yan Wu je přirovnáván ke slavným generálům dynastie západní Han Wei Qingovi 衛青 a Huo Qubingovi 霍去病.

⁷⁸ Owen 2016: 251 podrobněji vysvětluje původ titulu a poznamenává, že se jedná o dobu, kdy byl Yan Wu metropolitním guvernérem Chang'anu nebo Chengdu.

⁷⁹ Tj. armád v oblastech státu Shu. Yan Wu oblast několikrát úspěšně (i neúspěšně) bránil.

⁸⁰ Tj. v prefektuře, kde se nacházel i Chang'an.

⁸¹ Odkaz k úředníkovi Zheng Chongovi 鄭崇, který sloužil císaři Aiovi 漢哀帝, během vlády dynastie západní Han. Zheng Chong chodil v kožených botách a císař tedy dokázal sluchem vždy rozpoznat, když Zheng Chong přicházel.

⁸² Odkaz na Yan Wuovu službu v cenzorátu. V areálech úřadu měly údajně být vysázeny cypřiše, na kterých sedávaly divoké vrány. Ráno odlétaly a večer se vracely (Owen 2016: 253).

⁸³ Nejspíš odkaz k Hou Jingovi 侯景, původně generálové a poté několikanásobnému rebelovi během poloviny 6. století. Ten měl údajně jezdit na bílém koni. Yan Wu potlačil povstání v Sichuanu (Owen 2016: 253).

⁸⁴ Kmet Wen byl guvernérem Shu během vlády západohanského císaře Jinga 漢景帝. „Školy“, které založil, měly zvýšit úroveň a vliv konfuciánského učení v celé oblasti.

公去雪山輕。 a když jste, vévodo, odešel, byly Sněžné hory lehké.

記室得何遜， [Pro funkci] písaře, získal jste He Xuna,⁸⁵

韜鈴延子荆。 a [pro funkci] vojenského stratéga, pozval jste Zijinga.⁸⁶

四郊失壁壘， Ze čtyř předměstí zmizely obranné valy,

虛館開逢迎。 a prázdné hostince počaly vítat hosty.

堂上指圖畫， Ve slavnostní hale poukazoval na plány a mapy,

軍中吹玉笙。 a v armádě [nechal] hrát nefritové ústní varhánky *sheng*.

豈無成都酒， A jakpak mohl nepít chengduské víno? –

憂國只細傾。 v obavách o stát si přihnul jenom málokdy.

時觀錦水釣， Čas od času [mne] pozoroval, jak rybařím v Brokátové řece,

問俗終相并。 ale vždy to bylo spojeno s tím, aby se optal na běžný lid.

意待犬戎滅， V myšlenkách čekal na to až budou psi Rongové vyhlazeni,⁸⁷

人藏紅粟盈。 a sýpky lidu budou plné červeného obilí.⁸⁸

以茲報主願， V takovém okamžiku by vyplnil panovníkova přání,

庶或裨世程。 a možná by tak prospěl chodu světa.

炯炯一心在， Zářivé, přetrvává jeho odhodlání,

⁸⁵ He Xun (466–519) byl básníkem a významným úředníkem („písařem“).

⁸⁶ Zijing je Sun Chu 孙楚 (?–293), básník a vynikající vojenský stratég. Dao a Qian 韜鈴 jsou dvě knihy vojenské strategie. První z nich je již v předešlých kapitolách zmíněné dílo *Šest pochev* (*Liu tao* 六韜), a druhým je *Nefritová petlice* (*Yu qian* 玉鈴). Obecně označují všechny knihy o vojenském umění, umění války, či oficiální funkce s válkou spojené.

⁸⁷ „Psi Rongové“ je označení kmene/etnika v té době obývající východní část dnešní provincie Gansu. V textech se vyskytují již od starověku. Často jako západní Rongové (*xi rong* 西戎). Mluvili tibeto-barmskými jazyky a lze tedy uvažovat o jejich spojitosti s, poněkud jižněji usídlenými, Tibetany. *Rong* 戎 je souhrnné označení barbarů na západě.

⁸⁸ Červené obilí je pravděpodobně plesnivě (Owen 2016: 253). Myšlenkou verše je, že po vyhlazení nepřátel, v dobách míru, budou sýpky přeplněné a obilí skladované na období hladomorů zplesniví. Taková ledabylost a plýtvání naznačuje období nebývalé prosperity a nadúrody.

沉沉二豎嬰。	obtížený, dvěma svislými dětmi. ⁸⁹
顏回竟短折，	Yan Hui zemřel zničehonic a předčasně, ⁹⁰
賈誼徒忠貞。	Jia Yi byl loajální pro nic za nic. ⁹¹
飛旄出江漢，	Ve větru poletující pohřební praporec vyráží z řek Jiang a Han,
孤舟輕荊衡。	osamělá loď se stáčí kolem Jing[zhou] a [hory] Heng.
虛無馬融笛，	V prázdnotě, Ma Rongova flétna, ⁹²
悵望龍驤塋。	ve smutku pohlížím na hrob Pádícího draka. ⁹³
空餘老賓客，	V prázdnotě zůstal starý služebník,
身上媿簪纓。	stydící se za spony a pentle, které nosí. ⁹⁴

別張十三建封 Loučím se s Zhang Jianfengem, třináctým potomkem

嘗讀唐實錄，	Pročetl jsem <i>Faktické záznamy dynastie Tang</i> , ⁹⁵
國家草昧初。	[o] prapůvodních počátcích dynastie.
劉裴建首義，	Liu [Wenjing] a Pei [Ji] započali první povstání, ⁹⁶
龍見尚躊躇。	drak se zjevil, ale stále váhal. ⁹⁷

⁸⁹ Aluze na historku z Zuozhuanu 左傳. Vévoda Jing z Jin 晉景公 (?–581) snil o dvou dětech ve svých útrokách. Lékaři jeho sen vysvětlili jako znamení zlých duchů a jeho brzké smrti.

⁹⁰ Yan Hui byl jeden z oblíbených Konfuciových žáků. Zemřel předčasně.

⁹¹ Jia Yi byl významný učenec během vlády dynastie západní Han. Je symbolem očerňovaného muže, který i přes svůj talent a lojalitu tráví čas ve vyhnanství.

⁹² Ma Rong byl básník dynastie východní Han. Napsal „Popisnou báseň o dlouhé flétně“ (*Chang xiao fu* 長笛賦).

⁹³ Generál Wang Jun 王濬 z období vlády dynastie Jin 晉.

⁹⁴ Insignie a odznaky úřednických postů (ve skutečnosti velmi nepatrných a nominálních), které Du Fuovi Yan Wu svěřil.

⁹⁵ Tj. dynastickou kroniku.

⁹⁶ Liu Wenjing 劉文靜 a Pei Ji 裴寂 byli původně úředníci dynastie Sui 隋, kteří přesvědčili pozdějšího prvního tangského císaře Gaozua 高祖 k rebelii a založení nové dynastie.

⁹⁷ Tj. císař Gaozu.

秦王撥亂姿，	Princ z Qin v pozici nápravy nepořádku, ⁹⁸
一劍總兵符。	[máchnutím] jediného meče shromáždil vojenské insignie.
汾晉爲豐沛，	Fen a Jin byly [našimi] Feng a Pei, ⁹⁹
暴隋竟滌除。	násilnická [dynastie] Jin byla naráz smetena.
宗臣則廟食，	Ctění ministři tak měli chrámy [plné] obětního jídla,
後祀何疏蕪。	[ale] jak zřídkaými a zanedbávanými [se staly] pozdější oběti!
彭城英雄種，	Hrdinné plémě z Pengchengu, ¹⁰⁰
宜膺將相圖。	měl by obdržet portrét generála, či ministra.
爾惟外曾孫，	Jste [jeho] potomkem z matčiny strany,
倜儻汗血駒。	nespoutaný, bujný oř.
眼中萬少年，	Desetitisíce jinochů, které jsem viděl,
用意盡崎嶇。	[jejich] úsilí naprosto v těžkostech.
相逢長沙亭，	Setkali jsme se v pavilonu v Changsha,
乍問緒業餘。	a já se nejprve optal na [Vaše] přetrvávající dědictví.
乃吾故人子，	Jste synem mého starého přítele,
童叟聯居諸。	v mládí jsme žili pospolu.
揮手灑衰淚，	Mávnutím ruky jsem se loučil, ronil slzy vetčnosti,
仰看八尺軀。	a vzhlížel na postavu [vysokou] osm stop.
內外名家流，	Sláva Vaší rodiny z matčiny i otcovy strany přetrvává,
風神蕩江湖。	[Vaše] důstojné způsoby otřásají vodstvy.

⁹⁸ Princ z Qin byl syn císaře Gaozua a pozdější druhý tangský císař Taizong.

⁹⁹ Oblasti, ve kterých započalo povstání vedoucí k založení dynastie Tang, jsou zde dány do souvislosti s územní základnou Liu Banga 劉邦, zakladatele dynastie západní Han.

¹⁰⁰ V Pengchengu se narodil již zmíněný Liu Wenjing. Zhang Jianfeng byl jeho potomkem.

范雲堪晚友，	Fan Yun mohl být přítelem ve stáří, ¹⁰¹
嵇紹自不孤。	Xi Shao nikdy nebyl sirotkem. ¹⁰²
擇材徵南幕，	Zvolili talent pro velitelský stan Jižního tažení,
湖落回鯨魚。	když vody jezera opadnou, tak se velryba navrátí.
載感賈生慟，	Ach, byl jsem pohnut nad tím, jak Jia [Yi] upadl do smutku, ¹⁰³
復聞樂毅書。	také jsem slyšel o dopisu Yue Yiho. ¹⁰⁴
主憂急盜賊，	Vládce se chmuří kvůli banditům,
師老荒京都。	armáda zestárla, zpustlé je, hlavní město.
舊丘豈稅駕，	Jakpak je možné odhodit otěže na starých kopcích? –
大廈傾宜扶。	když se stavení naklání, je třeba ho podepřít.
君臣各有分，	Vladař i ministr, každý má svůj úděl,
管葛本時須。	Guan [Zhong] i [Zhu]ge [Liang] vyrostli z dobových potřeb.
雖當霰雪嚴，	Ačkoliv se nacházíme v kruté plískanici,
未覺栝柏枯。	nepostřehl jsem, že by jalovec či cypřiš povadly.
高義在雲臺，	Vznešený smysl pro správné na Nebeské terase, ¹⁰⁵
嘶鳴望天衢。	s řehotem vzhlížíte k Nebeskému rozcestí.
羽人掃碧海，	Kdybyste se, jako opeřený nesmrtelný, přehnal přes smaragdové moře,
功業竟何如。	jaké by, nakonec, byly Vaše zásluhy a dílo?

¹⁰¹ Fan Yun (451–503) byl literátem období dynastie Liang 梁. Owen (2016: 129) poznamenává, že je známý pro své přátelské vystupování. Když jeden z jeho přátel zemřel, postaral se o veškeré pohřební náležitosti.

¹⁰² Xi Shao (253–340) byl synem známějšího Xi Kanga 嵇康. Ten před svou smrtí synovi vzkázal, že se sirotkem nestane, dokud bude žít jeho přítel Shan Tao 山濤.

¹⁰³ Viz poznámku č. 91.

¹⁰⁴ Yue Yi byl schopným generálem státu Yan 燕. Když se yanský král Hui 燕惠王 rozhodl napadnout stát Zhao 趙, využil služeb jiných generálů. Yue Yi prchl do Zhao, chopil se velení zhaoských armád a útok odrazil. Král Hui reagoval omluvným dopisem a Yue Yi odpověděl vyjádřením loajality (Owen 2016: 129).

¹⁰⁵ „Nebeská terasa“ je odkazem na císaře a jeho dvůr.